

POEMUL OVIDIAN HALIEUTICON

IOAN MICU

Cărțile au și ele destinul lor, *habent sua fata libelli*, după aforismul poetului gramatician Terentianus Maurus¹. Același lucru se poate spune și despre *Halieuticele* lui Publius Ovidius Naso, *Halieuticon/libellus* sau *Halieutica*, două titluri care desemnează una și aceeași operă ovidiană².

Pus la îndoială sub aspectul apartenenței la opera exilatului, amintitul poem a ajuns însă, cu trecerea timpului, să fie din ce în ce mai mult în centrul preocupării cercetătorilor din domeniul filologiei clasice și nu numai pentru filologi, ci și pentru naturaliști, în speță pentru ihtiologi.

În ultimele decenii au apărut, la Torino, în 1956, *P. Ovidii Nasonis Halieutica*, de F. W. Lenz; la Londra, în 1962, *The Halieutica ascribed to Ovid* de J. A. Richmond; la Leida (Leiden), în 1972, *P. Ovidii Nasonis Halieuticon* (Coll. *Roma Aeterna*) de Filippo Capponi, în două volume; și, la Paris, în 1975, *Les Halieutiques*, text stabilit, tradus și comentat de Eugène de Saint Denis³.

Din cite știm, cea dintâi referință, în cultura noastră, la *Halieutica*, o face Costache Negruzzi în tratatul său cinegetic, rămas însă neterminat, *Fals tratat de vînătoare*⁴.

¹ Terentianus Maurus a trăit spre sfîrșitul sec. II e.n. și a scris un mic poem citat de Augustus despre litere, silabe, picioare metrice, metri (vezi *Scriitori greci și latini*, Ed. șt. și encicl., București, 1978, p. 399).

² Cu privire la titlul acestui poem, vezi *P. Ovidii Nasonis Halieuticon* vol. I, Introduzione e testo a cura di Filippo Capponi, Leiden, 1972, p. 3; *Ovide, Halieutiques*, texte établi, traduit et commenté par E. De Saint-Denis, Paris, „Les Belles Lettres”, 1975, p. 12—13. De un real folos ne-au fost și următoarele lucrări ale lui F. Capponi: *Giornale italiano di filologia*, Nuova serie, IX/XXX, 2, 1978, p. 183—189; *I fragmenti degli Halieutica Ovidiani*, Helikon, Messina, anno XX—XXI 1980—1981, p. 119—163.

³ E. De Saint-Denis, *Encore sur les Halieutiques d'Ovide*, Revue des Études Latines, tome LIX, Paris, 1982, p. 38—43.

⁴ Ioan Micu, în *Limbă și literatură*, vol. 21, 1969, p. 101 și n. 26.

Pînă în prezent, la noi, au apărut trei traduceri ale acestui poem halieutic ovidian, între ele fiind și o versiune ce ne aparține, în hexametri dactilici și un comentariu despre acest poem⁵.

Dintre ihtiologii noștri s-au ocupat, dar numai tangențial, de acest poem, dr. M.T. Gomoiu⁶ și dr. ing. Gheorghe I. Manea⁷; dintre scriitori au abordat acest subiect Ovidiu Drimba⁸ și Romulus Zaharia⁹. O publicație recentă în care se vorbește despre poemul în discuție, este *Ovidiu la Pontul Euxin*, de A. Rădulescu¹⁰.

Este demn de semnalat interesul pe care poemul halieutic ovidian l-a stîrnit sub raportul argumentării apartenenței sale între operele marelui exilat. De la Plinius cel Bătrîn, care a citat poemul halieutic de două ori în a sa *Naturalis Historia* (32, 152), știm că Ovidius a scris această lucrare la Tomis (*in Ponto*) în cursul celor din urmă ani ai vieții. (*supremis suis temporibus*). Plinius, care a cunoscut bine *Halieutica* lui Ovidius și a consultat acest *opusculum* pentru *Istoria naturală*, îi confirmă paternitatea: *Mihi videntur mira quae Ovidius prodidit ingenia, in eo volumine quod „Halieuticon“ inscribitur* (32, 2).

Deși poemul *Halieuticon* a ajuns pînă la noi cu o serie de lacune, cele 134 de versuri ale sale ne-au permis și cu alte ocazii să facem unele considerații¹¹. Autorul lui pare să-și fi propus o paralelă între creaturile terestre și cele marine, pornind de la faptul că *Natura* (personificată), le-a dat tuturor animalelor arme de luptă și de apărare: *accepit mundus legem, dedit arma per omnes* (v. 1). Ceea ce, autorul poemului a reținut nu era atît diversificarea pe ambianțe trofice, cît abundența și varietatea peștilor mării și ai marilor lacuri litorale cu ape salmastre¹².

Studiul fragmentului rămas din poemul halieutic ovidian ne îndrituiește să credem că, în prima parte a poemului, era vorba de diferite animale acvatice și de felul lor de trai, fiindu-i rezervată pescuitului și diferitelor tehnici pescărești cea de a doua parte a poemului, din păcate pierdută. După ce tratează în primii hexametri (1—81), despre animalele terestre și acvatice, în paralel, sub raportul modului de viață și al conservării speciei, creatorul poemului trece, cu versul 82, de la vînătoare la pescuit. El lasă la voia fiecăruia să facă alegerea mediului favorabil de pescuit într-un loc sau altul, cel mai potrivit fiindu-i indicat de abundența peștilor. Trei erau modalitățile de pescuit practicate pe tărîmul pontic și, menționate de Ovidius: cu undița (*hamus*: 37, 42, 48; *esca*: 11, 38, 119; *funis*: 85; *linum*: 48; *saeta / lineae*: 35), cu plasa (*rete*: 23, 28, 32, 37) și cușul de nuiel (*vimen / massae*: 13, 16). El precizează că sînt improprii pescuitului acele locuri unde cresc ierburi marine și alge care plutesc pe fundul apei și prevoacă dificultăți plaselor pescărești (90—91). Într-un alt vers (92), poetul constată

⁵ O primă traducere integrală a poemului sub titlul *Halieuticele*, a publicat St. Cuciureanu, în *Iașul literar*, nr. 3, martie 1958, p. 72—74. Un fragment din poem, versurile 1—46, cu titlul *Halieutica* a apărut în vol. *Ovidiu*, în românește de Maria-Valeria Petrescu, din col. „Cele mai frumoase poezii“, Ed. Albatros, București, 1969, p. 117—179 și 217. Pentru traducerea făcută de mine și comentariul respectiv, vezi revista „Tomis“, nr. 1, 1977, p. 6.

⁶ Ghidul pentru cunoașterea florei și a faunei marine a litoralului românesc al Mării Negre, Agiea, 1976, p. 5—7.

⁷ *Sturionii. Acipenseridae. Taxonomie, biologie, cultură și amenajări pentru sturioni*, București, 1980.

⁸ *Ovidiu, poetul Romei și al Tomisului*, Ed. Tineretului, 1960, p. 305—306.

⁹ *Semnul delfinului*, Ed. Eminescu, București, 1976, passim.

¹⁰ *Ovidiu la Pontul Euxin*, București, 1981, p. 98—99. Notăm că poemul nu a fost scris în limba greacă, pe care poetul o cunoștea, ci în latină.

că peștii nu trăiesc toți în aceleași locuri, ci Natura i-a repartizat în mod diferit : *Discriptis sedes varie Natura profundis, nec cunctos voluit consistere pisces* (v. 92—93).

Ovidius notează mai multe varietăți de pești : unii cărora le place largul (*gaudent largo*, v. 94), de pildă scrumbiile, boii de mare, lipurii ș.a.; alții care își petrec viața pe lângă stîncile submarine, ca bunăoară scarul, mena, lamirul, smarida etc. (v. 130—134).

Printre termenii denotativi ai peștilor, cei în limba greacă sînt majoritari, iar cei latinești, într-un număr mai restrîns. Impresia noastră este însă că sub numele latinesc al unor specii de pești amintiți de poet, s-ar putea să fie disimulate denumiri autohtone : *lupus, boves, pompilus, saxatilis, faber, umbra, merula*, sus. Plinius citează în *Naturalis Historia* (32, 152) mai multe nume de pești cunoscuți numai de Ovidius și specifici, după el, doar Pontului Euxin (*fortassis in Ponto nascentia*) : *bos, cercyros, orphos, erythinus, iulus/iulis, mormyr, chrysophrys perca, maena, epodes*. Aceste cuvinte rare sau noi pentru el naturalistul roman le credea „tomitane”. Dar aceste nume de pești puse în discuție erau comune în Mediterana și sînt citate în *Istoria animalelor* de Aristotel¹⁵. După noi, poetul nu a dat denumirile getice ale peștilor, cu totul necunoscute celor din Italia, și a preferat denumirile latinești.

A doua parte a lucrării de față cuprinde textul latin și versiunea românească integrală a poemului *Halieuticon*¹⁶. Spre deosebire de traducerea anterioară, în hexametri dactilici, cea de acum este redarea, într-o proză științificoliterară mai fidelă originalului, astfel încît să-l pună pe cititor într-un contact mult mai complet cu fondul de date pe care poemul îl cuprinde¹⁷.

A treia parte a lucrării se ocupă de peștii și animalele marine amintite de Ovidius în *Halieutica*¹⁸.

În prezentarea fiecăreia dintre varietățile piscicole, am folosit ordinea în care poetul îi menționează.

II

1. Textul poemului*

accepit mundus legem : dedit arma per omnes
admonuitque sui : uirtulus sic namque minatur,
qui nondum gerit in tenera iam cornua fronte ;
sic dammae fugiunt, pugnant uirtute leones

¹⁶ Lucrări personale care au precedat-o pe cea de față și, într-un fel au pregătit-o : *Gînduri despre mare la cei vechi*, în Buletinul Oficial al Municipiului Constanța, Constanța, 1944 ; *Observations sur les „Halieutiques“ d'Ovide*, comunicare la Colocviul internațional ovidian, Constanța, 1980 ; *Halieuticon*, traducere în hexametri dactilici a poemului, însoțită de un comentariu, apărute în revista „Tomis”, nr. 1, 1977, p. 6 ; *Glose la un poem halieutic*, „Tomis”, nr. 3, 1980, p. 4 ; *Pontus Euxinus în operele ovidiene din exil*, în Pontica, 14, 1981, p. 317—327.

* Textul latin al poemului, cu forma în care îl publicăm, este cel stabilit de E. De Saint-Denis. Punctele în suspensie indică lacunele existente în text, iar semnele cruciforme — versurile parțial lizibile.

În versiunea românească a poemului am folosit parantezele mari (în croșetă) acolo unde am sugerat sau am conjecturat o lecțiune, iar parantezele mici (rotunde), cînd am completat ori am dat amploare unor înțelesuri ale textului.

- 5 et morsu canis et caudae sic scorpius ictu,
concussisque levis pinnis sic euolat ales.
Omnibus ignotae mortis timor, omnibus hostem
praesidiumque datum sentire et noscere teli
uimque modumque sui. Sic et scarus arte sub undis
- 10 si n.
decidit adsumptaque dolos tandem pauet esca,
non audet radiis obnixa occurrere fronte :
auersus crebro uimen sub uerbere caudae
laxans subsequitur tutumque euadit in aequor.
- 15 Quin etiam, si forte aliquis, dum praenatat, arto
mitis luctantem scarus hunc in uimine uidit,
auersi caudam morsu tenet atque ita...
+ uberrere uato quem texit resultet
sepia tarda fugae, tenui cum forte sub unda
- 20 deprensa est — iam imaque manus timet illa rapacis —
inficiens aequor nigrum uomit illa cruorem
auertitque uias oculis frustrata sequentis.
Clausus rete *lupus*, quamuis inmitis et acer,
dimotis cauda submissus sidit harenis
- 25 in auras
emicat atque dolos saltu deludit inultus.
Et *muraena* ferox teretis sibi conscia tergi
ad laxata magis conixa foramina retis
tandem per multos euadit lubrica flexus
- 30 exemploque nocet : cunctis interuenit una.
At contra scopulis crinali corpore segnis
polypus haeret et hac eludit retia fraude.
et sub lege loci sumit mutatque colorem
semper ei similis, quem contegit, atque ubi praedam
- 35 pendentem saetis audius rapit, hic quoque fallit,
elato calamo cum demum emersus in auras
bracchia disoluit populatumque expuit hamum.
At *mugil* cauda pendentem euerberat escam
excussamque legit ; *lupus* acri concitus ira
- 40 discursu fertur uario fluctusque ferentes
prosequitur quassatque caput, dum uulnere saeuus
laxato cadat hamus et ora patentia linquat.
Nec proprias, uires nescit *muraena* nocendi
auxilioque sui, morsu nec comminus acri
- 45 deficit aut animos ponit captiua minacis.
Anthias his tergo, quae non uidet, utitur armis,
uim spinæ nouitque suae uersoque supinus
corpore lina secat fixumque intercipit hamum.
Cetera quae densas habitant animalia siluas
- 50 aut uani quatiunt semper lymphata timores
aut trahit in praeceps non sana ferocia mentis :
ipsa sequi natura monet uel comminus ire.
Ingiger ecce leo uenantum sternere pergit
agmina et aduersis infert sua pectora telis.
- 55 quoque uenit fidens magis et sublatior ardet
concussitque toros et uiribus addidit iram.
procidit atque suo properat sibi robore letum.
Foedus Lucanis prouoluitur ursus ab antris :
quid nisi pondus iners stolidaeque ferocia mentis ?
- 60 Actus aper saetis iram denuntiat hirtis :
se ruit oppositi nitens in uulnera ferri,
pressus et emissio moritur per uiscera telo.
Altera pars fidens pedibus dat terga sequenti,
ut pauidi lepores, ut fuluo tergoe dammae

- 65 et capto fugiens ceruus sine fine timore.
Hic generosus honos et gloria maior equorum,
nam capiunt animis palmam gaudentque triumpho :
seu septem spatiis circo merueri coronam,
nonne uides uictor quanto sublimius altum
- 70 addollat caput et uulgi se uendit et auræ ;
celsaue cum caeso decorantur terga leone,
quam tumidus quantoque uenit spectabilis actu
conspissatque solum generoso concita pulsu
ungula sub spoliis grauiter redeuntis optimis ?
- 75 Quid laus prima canum quibus est audacia praeceps
uenandique sagax uirtus uiresque sequendi,
quæ nunc elatis rimantur naribus auras
et nunc demisso quaerunt uestigia rostro
et produnt clamore feram dominumque uocando
- 80 increpitant ? quam, si conlatis effugit armis,
insequitur tumulosque canis camposque per omnes.
Noster in arte labor positus, spes omnis in illa.
Nec tamen in medias pelagi te pergere sedes
admoneam uastique maris temptare profundum :
- 85 inter utrumque loci melius moderabere funem
aspera num saxis loca sint — nam talia lentos
deposcunt calamos, at purum retia litus —
num mons horrentes demittat celsior umbras
in mare — nam uarie quidam fugiuntque petuntque —
- 90 num uada subnatis imo uiridentur ab herbis,
obiectetque moras et molli seruiat algæ.
Discripsit sedes uarie Natura profundi
nec cunctos una uoluit consistere pisces.
Nam gaudent pelago quales *scombrigue bouesque*,
- 95 *hippuri* celeres et nigro tergore *milui*
et pretiosus *elops* nostris incognitus undis
ac durus *xiphias* ictu non mitior ensis
et pauidi magno fugientes agmine *thunni*,
parua *echenais* — at est, mirum, mora puppibus ingens —
- 100 tuque, comas ratium tractique per aequora sulci,
qui semper spumas sequeris, *pompile*, nitentes,
cercyrosque ferox scopulorum fine moratus,
cantharus igratus suco ; tum concolor illi
orphos caeruleaque rubens *erythrinus* in unda,
- 105 insignis *sargusque* notis, insignis *iulis*
et super aurata *sparulus* ceruice refulgens
et rutilus *phager* et fului *synodontes* et ex se
concipiens *channe* gemino sibi functa parente,
tum uiridis squamis paruo *saxatilis* ore
- 110 et rarus *faber* et pictæ *mormyres* et auri
chrysophrys imitata decus, tum corporis *umbræ*
liuentis rapidique *lupi percaque tragique*,
quin laude insignis caudæ *melanurus* et ardens
auratis *muraena* notis *merulaque* uirentes
- 115 immitisque suæ *conger* per uolnera gentis
et capitis duro nociturus *scorpius* ictu
ac nunquam aestiuo conspectus sidere *glaucus*.
At contra herbosa pisces laetantur harena,
ut *scarus*, epastas solus qui ruminat escas

- 120 fecundumque genus *maenae* *lamiroosque smarisque*
 atque imunda *chromis*, merito uilissima *salpa*
 atque auum dulces nidos imitata sub undis
 et squamas tenui subfusus sanguine *mullus*,
 fulgentes *soleae* candore et concolor *iliis*
- 125 *passer* et Hadriaco mirandus litore *rhombus*,
 tum *epodes* lati, tum molles tergore *ranae*
 extremi + pareuc +
- 130 lubricus et spina nocuus non *gobius* ulli
 et nigrum nioeo portans in corpore uirus
lolligo durique sues sinuosaque *caris*
 et tam deformi non dignus nomine *asellus*
 tuque, peregrinis *acipenser* nobilis undis

1. Versiunea românească

Lumea a primit o lege [naturală] care i-a dat fiecărei viețuitoare mijloacele de apărare și a învățat-o (cum să se folosească de ele); astfel vițelul — cînd încă nu poartă coarne pe fruntea plăpîndă — se repede amenințator, câpriorii fug, leiul luptă cu bărbăție, ciinele (se apără) prin mușcătură, (5) scorpionul — printr-o înțepătură a cozii, iar pasărea zboară bătînd ușor din aripi. Teama de moartea necunoscută o au toate ființele, căci tuturor le este dat să simtă cine-i dușmanul și ce le apără și să cunoască puterea și modul folosirii armei proprii de atac. Astfel și *scarul*, (10) dacă, prin iscusința lui, sub unde fiind, [simte că e prins], se lasă [la fundul nasei], după ce a înhățat momeala și e înspăimîntat de cursa întinsă, nu se încumetă să dea cu fruntea în virfurile țepoase [de la gura capcanei], ci lărgind, prin dese bătăi din coadă, împletitura de nulele scapă așa în apele ferite de primejdii. (15) Ba, dacă din întîmplare *scarul*, blînd din fire, îl vede pe altul zbătîndu-se în leasă, îl apucă de coadă cu o mișcătură și, în felul acesta [salvat, saltă voios, alături de celălalt, în apele libere]. *Sepia*, încetinică la fugă, cînd (20) este întîmplător surprinsă sub unde mai puțin adînci și se teme că e gata-gata să o apuce vreo mînă, varsă, mînjind apa, un fel de sînge negru și schimbă direcția, înșelînd ochii celui care o urmărește. Prins în plasă, *lupul-de-mare*, oricît pare el de sălbatic și de agrip, se afundă, ascunzîndu-se, în nisipurile date la o parte cu coada, (25) [de unde] zvîcnește în aer și, printr-un salt, fără să pătească nimic rău, înșală cursele întinse. Și înversunata *murenă*, conștientă parcă de spinarea ei alungită și rotundă, forțîndu-se tot mai mult să lărgască ochiurile rețelei, scapă în cele din urmă, lunecoasă cum e, prin multele mlădieri ale trupului (30) și, prin exemplul ei, dăunează, fiindcă ea, una, e urmată de ceilalți. Dimpotrivă însă leneșă *caracatița* se prinde, cu corpul său tentacular, de stînci și își bate joc de plase prin următoarea viclenie: își schimbă culoarea după condițiile mediului, devenindu-i totdeauna asemănătoare suprafeței pe care o acoperă; și cînd răpește lacomă prada (35) care atîrnă de sfoară, ea și atunci înșală, intrucît, scoasă afară o dată cu trestia (= prăjina), își desface brațele și scupă cîrligul rămas fără momeală. *Mugilul* biciuiește de mai multe ori cu coada momeala atîrnată și, cînd e scoasă din cîrlig, o și înhață; *lupul-de-mare*, prins de o aprigă furie, (40) se trage încoace și încolo, se lasă purtat în voia valurilor și scutură mereu din cap, pînă ce cîrligul cade singur din rana lărgită și iese din gura deschisă. *Murena* nu-și ignoră nicidecum propriile puteri nocive, ci ajutîndu-se de ele atacă de aproape prin mușcătura ei grozavă, (45) iar cînd e prinsă, nici atunci nu încetează pornirile acestei amenințătoare creaturi. *Antiasul* se folo-

sește de niște arme dorsale pe care nu le vede, însă cunoaște efectul spinei lor tăioase, de aceea, sucindu-și corpul în sus și pe spate, el izbuteste să taie sfoara undiței și să ia cu el cârligul înfipt.

Celelalte animale care locuiesc în desișul pădurilor (50) sau sînt mereu apucate de niște vagi temeri sau le tirăste, cu capetele în jos, nebuncașca ferocitate a instințului: Natura însăși le învață să cedeze ori să pornească la luptă. Iată neobositul leu se înverșunează să aștearnă la pămînt getele de vînători și își pune pieptul în fața armelor vrăjmașe, (55) ba chiar devine mai încrezător și mai înflăcărat în pornirea lui, [iar după ce] și-a încordat mușchii și le-a adăugat forțelor minia, se prăbușește și, victimă a propriei sale puteri, își grăbește moartea. Fiorosul urs dă năvală din peșterile lucane; ce-i el altceva decît o matahală hidoasă și o concretizare a ferocității nesăbuite? (60) Întăritat, mistrețul își dă pe față toată minia prin perii zbîrlîți: el se repede, străpuns cum e de rănile fierului repezit împotriva lui, și moare adinc pătruns în viscere de sulița în el azvîrlită.

O altă parte dintre animale, bizuindu-se pe propriile picioare, îi întorc urmăritorului spatele, cum fac, de pildă, iepurii fricoși și, ca ei, capriorii cu spinarea gălbui-roscată (65) și cerbul care, cuprins de o teamă fără margini, o rupe la fugă. Aleasă cinstire, precum și glorie mai mare li se atribuie cailor, întrucît ei, cîștigînd ramura de palmier, participă deopotrivă și suflătește, iar de triumf se bucură și ei: fie că au meritat coroana după șapte ocoluri date pistei, — oare nu-l vezi cum își ridică, (70) învingător, tot mai semet, capul mîndru și se simte prețuit de uralele mulțimii? — fie că sînt împodobiți, pe spinarea înaltă, cu pielea vreunui leu ucis (la vînătoare), cît îi de plin de el, cu ce mers demn de privit mai vine și cum calcă de apăsător, izbînd cu copita într-o nobilă cadență și cu mîndria celui care se întoarce (din lupte) încărcat de prăzi bogate! (75) Dar ce poate fi mai de seamă, ca lauda cuvenită cîinilor? Ei au o nemaipomenită îndrăzneală, o deosebită însușire de a simți vinatul și puteri de a-l urmări, fie că adulmecă aerul cu nările lărgite, fie că-i caută urmele cu botul pe pămînt și semnalează prin lătrat sălbăticiunea ori scheauă chemîndu-și astfel stăpînul, (80) iar dacă vinatul le scapă cumva armelor repezite asupra lui, cîinele se ia după el peste dealuri și cîmpii.

Tot efortul nostru stă în pricepere, toată speranța ne e în ea. Și totuși nu te-ai îndemna să te duci undeva departe în larg și să explorezi adîncul vastei mări. (85) ci mai bine vei minui sfoara (undiței) în loc situat la mijloc (între țarm și largul mării).

(Ia seama) dacă sînt locuri accidentate din cauza stîncilor, — întrucît astfel (de locuri) cer mai ales (pescuitul cu prăjini flexibile de trestie, iar un țarm sub-marin neaccidentat cere dimpotrivă plase — și dacă nu cumva un munte mai înalt își aruncă în mare umbrele lui fioroase, deoarece, față de el, (pești se comportă în mod diferit): unii fug de aceste umbre, iar alții le caută. (90) (Ia seama iarăși) dacă, în adînc, nu-i cumva locul înverzit de ierburi, dacă fundul apei nu pune cumva unele piedici și nu-i ajută algei moi să se dezvolte. Natura a împărțit într-un mod variat întinderile adîncului mării și n-a voit să stea împreună toți peștii. Iată de ce unii se bucură de largul mării, cum sînt *scrumbiile*, *boii-de-mare*, (95) *repezii hipuri* și *milvii* cu spinarea neagră, și mult prețuitul *elops*, necunoscut în apele noastre, și crudul *pește-cu-spadă*, care nu-i mai puțin îndurător decît lovitura unei săbii, și *tonii* ce, plini de spaimă, fug în cînduri mari, mica *echeneidă* — dar, lucru de mirare, cît îi ea de mică, le pricinuieste corăbiilor o foarte mare întîrziere — (100) și tu, *pompile*, însoțitorule a tot ce plutește și al brazdei trase pe fața mării, care urmărești întotdeauna spumele strălucitoare, și *cercirul* feroce care întîrzie la marginea stîncilor, *cantarul* neplăcut la gust, apoi *orful*, de aceeași culoare cu el, și *critinul* roșu în undele albastre, (105) și *sargul* ce se distinge prin niște dungi, și distinsa *iulis*, și *sparulul* strălucitor deasupra cefei aurite, și *pagrul* roșu-aprins, și *sinodontii* roșcați, și *hanusul* care se înmulțește prin el însuși, datorită îndoitei sale funcții reproductive, apoi *savatulul* cu solzi verzi și gura mică, (110) și *dulgherul* rar (întîlnit), și *mormirele* vărgate, și *dorada* ce imită odoarele de aur, apoi *umbrele*

negricioase la corp și repezii *lupi-de-mare*, și *bibanii*, și *tragii* și — de ce nu? *melanurul* deosebit prin frumusețea demnă de toată lauda a cozii sale, și *murena* strălucind arzător din pricina dungilor ei aurite, și *mierlele marine* verzui, (115) și neîmblinzitul *congru* care îi atacă răbindu-i pe cei de o specie cu el, și *scorpionul* vătămător prin puternica lui lovitură cu capul, și *glauclul* niciodată văzut pe timp de vară.

Dar dimpotrivă alți pești se bucură de nisipul ferbos, ca, de pildă, *scarul*, singurul care rumegă momeala mîncată, (120) și specia fecundă a *menei*, și *lami-rul*, și *smarida*, precum și dezgustătoarea *hromis*, și *salpa* foarte disprețuită, cum și merită, ca și cel care, sub unde, imită cuiburile dragi ale păsărilor, și *mulul* cu o nuanță sîngerie împrăștiată pe solzi, și *soleele* de un alb strălucitor, și — de aceeași culoare cu ele — (125) *vrabia-de-mare*, și *rombul*, care poate fi admirat pe țărmul adriatic, apoi *epozii*, un soi de pești plați, apoi *broaștele marine* moi pe spinare și, în fine

(130) *guvidul*, lunecos și nevătămător cuiva prin spina dorsală și *loligo* care poartă în corpul său alb ca neaua un lichid otrăvitor de culoare neagră, și *porcii-de-mare* agresivi, și *caridele* încovoiate, și *măgărușul*, nedemn de un nume atît de înjositor, și tu, *acipenser*, cunoscut în ape străine

III

1. *Scarul* (lat. *scarus*, gr. *scaros*) e întîiul pește amintit de Ovidius în poemul său halieutic. Informațiile date de poet despre acest pește sînt ceva mai bogate decît cele referitoare la alți pești (v. 9—17/18 și v. 119). Numele, împrumutat din greacă i-ar veni din faptul că face sărituri (*scairo* „a sări”) și aplică lovituri de coadă¹⁷. Informațiile cu privire la acest pește le găsim la Plinius¹⁸, Oppian¹⁹, Aristotel²⁰, Athenaios, amintindu-l pe Nasias din Patrai care vorbește de pești ce scot sunete, îl citează pe Aristotel ca unul ce afirmă același lucru despre *scar*²¹.

Azi este cunoscut sub denumirea sugestivă de „pește-papagal”, făcînd parte din familia *Scaridae*, care atrage atenția atît prin frumusețea solzilor, cit și prin culoarea lor minunată²².

2. *Sepia* (lat. *sepia*, gr. *sepia*), după denumirea științifică *Sepia officinalis* e un fel de molușcă cefalopodă cu brațe tentaculare și mișcări încete. Mijlocul ei de apărare, subliniat de Ovidius (v. 19—22) e crearea unui ecran ocrotitor prin eliminarea, cînd e atacată, a unui lichid negricios. O comportare similară manifestă și cealaltă molușcă, amintită în versurile 131—132, *loligo* (calmarul). Despre amîndouă aflăm informații la Plinius²³. De același mod de apărare în cazul unui atac pe neașteptate ne vorbesc Oppian²⁴ și Plutarh²⁵. Cît despre abilitatea sau „siretenia” *sepiei* ne vorbesc și Aristotel²⁶ și Oppian²⁷, unul, considerînd-o „cea mai abilă dintre moluște”, iar celălalt, spunîndu-i chiar „sireata”.

¹⁷ E. De Saint-Denis (prescurtat, mai departe, EDSD), Introd., p. 41, v. 9—10. Tot aici sînt date numele acestor pești în greaca modernă (*skáros*), ital. (*scaro*) și spaniolă (*escaro*).

¹⁸ Nat. Hist., 32, 11.

¹⁹ Halieutica, 4, 53—55.

²⁰ Istoria animalelor, 8, 2, 591 b. Despre modul de a se hrăni al scarilor și de a rumega, vezi observațiile naturaliştilor, la EDSD, p. 60, v. 119 și din nou, Plinius, Nat. Hist., 9, 62.

²¹ Athenaios, Ospățul înțelepților, 8, 3.

²² Datele și descrierea peștelui-papagal, în Atlasul peștilor din România, de Th. Buștină și I. Alexandrescu, Ed. Ceres, București, 1981, p. 271.

²³ Nat. Hist. 9, 84.

²⁴ Hal., 3, 156—165.

²⁵ De sollertia animalium, 977 F.

²⁶ Ist. Animal., 621 b.

Sepia face parte din familia Sepiidae și e comună în Mediterana, dar absentă în Marea Neagră²⁸.

3. *Lupul de mare* (lat. *lupus*) se bucură de un interes mai deosebit din partea poetului, deoarece, în poemul său, îl amintește de trei ori (v. 23, 39, 112). Luând informațiile ovidiene în privința lupului marin Plinius²⁹ dezvoltă astfel cele spuse de poet: „Ovidius a arătat că (...) lupul-de-mare, înconjurat fiind de plasă, scormonește nisipul cu coada și astfel se ascunde sub el, pînă ce trece dincolo de plasă“. Aristofan, amintit de Athenaios, 311 a spus că e „cel mai isteț (*sophatotos*) dintre toți peștii“³⁰. Plinius afirmă³¹: „lupul marin are mai puțină istețime în prevederea unor situații, dar o mare putere de cîntă (*in penitendo*). Într-adevăr, dacă s-a prins în cîrligul undiței, își lărgeste rănile prin zbatere tumultuoasă pînă ce scapă din prinsoarea cursei“.

În Marea Neagră, dar ca formă mai mult sporadică, este *lupul-de-mare* sau *lavracul*, *Morone labrax*, *Labrax lupus*, care seamănă ca înfățișare cu bibanul, din a cărui familie face parte³².

4. *Murena* (lat. *muraena*, gr. *myraina*) este o varietate piscicolă de care Ovidiu amintește de trei ori: v. 27—30, 43—45 și 113—114. E pește înfățișat de poet cu cele mai multe detalii în ce privește modul său de viață și de comportare în mediul marin. E un pește care se apără atacînd, agresiv (*ferox*). Ferocitatea murenei, remarcată și de unii scriitori ai antichității greco-romane și de naturaliștii moderni, se manifestă și față de alți pești, cum e, de exemplu, congrul, amintit și de Ovidius (v. 115). Murena e în ostilitate și cu caracatița, alungă ozena, atacă langusta. Columella³³ vorbește de furia cu care murena extermină ceilalți pești din același bazin cu ea. Referitor la faptul că nici prînsă, murena nu-și uită pornirile ei amenințătoare, Plinius³⁴ povestește că „murenele înghit pînă și cîrligul, apucă sforile (*lineas*) cu dinții și le rod“.

Încă din antichitatea romană se aprecia foarte mult carnea murenelor (Macrobius, *Saturnalia*, cap. XV). Ele fac parte din familia *Muraenidae*, din care se cunosc azi peste 120 de specii. Reprezentatul cel mai cunoscut e *Muraena helena*, un pește cu dinți puternici și foarte temut din cauza mușcăturii lui³⁵. E comună în Mediterana, în regiunea învecinată a Oceanului Atlantic și în cel Indian, nu și în Marea Neagră³⁶.

5. *Caracatița* (lat. *polypus*, gr. *polypous*), în denumirea ei greacă, de unde au luat-o apoi romanii, are înțelesul de „animal cu multe picioare“. Științific, ea poartă numele de *Octopus vulgaris*. În poemul său, Ovidius o pune în contrast cu murena (v. 31—37). Despre, ea anticii și modernii au brodat tot felul de lucruri fantastice. Astfel, după Elian³⁷, ea ar ieși din mare și s-ar sui în arbori, după fructe (!); Plinius³⁸ povestește de o caracatiță din Cartea care venea noaptea să mănînce alimente puse la sărat: în evul mediu se relata despre caracatițe uriașe care atacau corăbiile (!). Ovidius o descrie cu corpul tentacular, prînsă de stînci. Tentaculele ei (*crines*) i-au suscitat poetului imaginea unei cosîțe despletite; pentru „tentacule“ erau folosiți și alți termeni: *acetabula*, *brachia*,

²⁷ Hall., 1, 312; 2, 120; 3, 156.

²⁸ *Atlasul peștilor...*, p. 15.

²⁹ *Nat. Hist.*, 32, 11.

³⁰ După EDSO, p. 43.

³¹ *Nat. Hist.*, 32, 13.

³² C. S. Antonescu, *Peștii din apele RPR*, București, 1957, u. 137—138; Marcel Stanciu, *Acvariu Constanța*, București, 1973, s.v. *Lavracul*; FAO, *Fiches d'identification des espèces pour les besoins de la pêche*, Zone de pêche 37, Fam. *Serranidae*.

³³ *De re rustica*, 8, 17, 2.

³⁴ *Nat. Hist.*, 32, 13.

³⁵ *Lumea animalelor după Brehm*, București, Ed. Științ., 1964, p. 261.

³⁶ Sergiu I. Cărașu, *Tratat de ichtiologie*, Ed. Acad. RPR, 1952, p. 499.

³⁷ Citat după EDSO, p. 44.

³⁸ *Nat. Hist.*, 9, 92.

*cirri, flagella*³⁹. Toate aceste denumiri nu sînt altceva decît tot atîția termeni metaforici rezultați din compararea membrului moluștei cu picioare, brațe, șuvițe de păr etc.

Ca și sepie, caracatița e comună în Mediterana, dar absentă din Marea Neagră.

6. *Chefalul* (lat. *mugil* și *mugilis*, gr. *képhalos* și *kestreus*) nu e înfățișat de Ovidius sub raportul modului său de apărare, așa cum a procedat pînă acum, ci, despre el, ne spune doar că „biciuiește cu coada momeala (*everberat escam*) atîrnată și, cînd e scoasă din cîrlig, o și înhață“ (v. 38—39).

Pentru identificarea acestui pește am pornit de la Quicherat, care dă trimiterile la Plinius (*Nat. Hist.*, 9, 54; 32, 149) și la Coaelius Apicius (*De re coquinaria*, 4, 151) pentru forma *mugil* și la Iuvenalis (X, 317), pentru forma *mugilis*. Quicherat îl traduce prin *muge* sau *mulet*, dar *muge* este chefalul (*Mugil cephalus*), iar *mulet* este barbunul (*Mullus barbatus*) despre care Ovidius ne vorbește la v. 123. Cel care însă precizează la ce pește se referă Ovidius este EDSO, p. 38. Pentru el *mugil* este „le mulet“ care nu trebuie confundat cu *mullus*, „le surmulet“, deci cu barbunul vîrgat (*Mullus surmuletus*).

E un pește cu o arie largă de răspîndire în mările și oceanele situate în regiunile subtropicale. La noi îl găsim între peștii lacurilor litorale, la gurile Dunării și în Marea Neagră⁴⁰.

7. *Antiasul* (lat. *anthias*, gr. *anthias*). Desprindem, din cele relatate de poet (v. 46—48) că „arma“ de apărare a acestui pește e spina dorsală, deosebit de tăioasă. Unele detalii morfologice și cu privire la modul său de comportare cînd e prins, date de Ovidius și preluate de Plinius⁴¹, au condus la presupunerea că s-a făcut o confuzie între *anthias* și *acanthias*, a cărui denumire științifică este *Squalus acanthias*, care înaintea înotătoarei dorsale, are o spină puternică și care, spre a se sluji de ea, se recurbează cu un arc. E o specie de rechin, supranumit și „ciinele-de-mare“, care trăiește în Marea Neagră.

8. *Scumbia* (lat. *scomber*, gr. *skómmbros*) e amintită de Ovidius cea dintîi din seria peștilor care îndrăgesc largul mării, *gaudent pelago* (v. 94), dar cu nici un alt detaliu din păcate. Quicherat ne trimite la Cato (*De agricultura*, 95, 8) și la Plinius (*Nat. Hist.*, 9, 49). Dintre poezii anteriori lui Ovidius, Catullus îl amintește doar ca ironie la adresa lui Volusius. E un pește pelagic și nu poate fi vorba decît de *scumbia-de-mare*, specie marină, existentă în Marea Neagră, sau de *Scumbia albastră*.

9. *Boul-de-mare* (lat. *bos [marinus]*, pl. *boves*; gr. *bous*) e o specie doar amintită de Ovidius, ca și *scumbia*, printre peștii de larg (v. 94) și ar putea fi sau un pește cartilaginos, plat, de care vorbesc Aristotel⁴² și Plinius⁴³, un fel de calcan, sau un cetaceu, cum e foca, numită de Aristotel *bous*, „boul“⁴⁴. E interesant că Plinius⁴⁵ considera boul marin o specie tomitană, bazat pe faptul că e citat doar de Ovidius.

Problema identificării acestui bou marin rămîne deschisă⁴⁶, numai că trebuie să reținem un lucru: e vorba de un pește și nu de un mamifer marin.

10. *Hipurul* (lat. *hippurus/os*, gr. *hippouros*) e, de asemenea, trecut de Ovidius în rîndul peștilor din largul mării, dar nu fără să le adauge și un epitet:

³⁹ EDSO, p. 44, v. 31.

⁴⁰ Th. Bușniță, *op. cit.*, p. 106—107.

⁴¹ *Nat. Hist.*, 32, 13.

⁴² EDSO, p. 46.

⁴³ C. S. Antonescu, *op. cit.*, passim (*scumbie*): p. 179—180 (*scumbia albastră*) p. 137—138 (*scumbia de Dunăre*); p. 138 (*scumbia de mare*).

⁴⁴ *Ist. Animal.*, 5, 4, 2.

⁴⁵ *Nat. Hist.*, 9, 78.

⁴⁶ *Ist. Animal.*, 6, 11, 1. O precizare o face Isidor din Sevilla, *Origines*, 12, 6, 9, afirmînd că „unii le mai spun focilor și boi de mare (*boves marinos*)“.

⁴⁷ *Nat. Hist.*, 32, 152.

⁴⁸ În acest sens, cf. EDSO, p. 51—52 și mai ales F. Capponi, vol. II, p. 399—404.

„iuți în mișcări“, *celeris* (v. 95). Numele peștelui e grecesc și ar însemna „coadă de cal“. Indicațiile date de scriitorii antici (Aristotel, Plinius, Oppian) i-au determinat pe naturaliști să-l identifice cu *corifena Coryphaena hippurus*⁴⁹. Epitetul acordat de Ovidius li se potrivește, fiind foarte repezi în mișcări. Athenaios ne spune despre el că înaintează prin sărituri, „saltă ca un miel“, de unde și epitetul metaforic pe care i-l dă: *arneutēs*. Își urmărește prada cu repeziune mare, mai ales când e vorba de pești zburători, pe care îi consumă cu nesăț. După naufragii, hipurii se reped în cîrduri după tot ce plutește la suprafața apei⁵⁰. Ajunge la o lungime de 1,5 m și populează toate mările din zona temperată și caldă a globului, inclusiv din Mediterană și Marea Roșie. Are coada foarte despicată, iar spinarea de un albastru-verde sau albastru-indigo mai mult sau mai puțin închisă și cu reflexe metalice; lateral, are reflexe aurii și argintii, presărate cu puncte negre și pete aurii; reflexele aurii și argintii, precum și strălucirea culorilor se estompează repede după ce moare⁵¹.

11. *Milvul* (lat. *miluus marinus*, gr. *hierax*), pește pelagic; și-a luat numele de la asemănarea cu uliul, șoimul sau gaia. După Plinius⁵², este, ca și rîndunica de mare, un pește zburător. Întrebarea e dacă poate fi identificat cu *hiérax*, șoimul de mare, citat de Oppian⁵³ și Elian⁵⁴. Ovidius ne dă, cu privire la milvi, o singură referință: au spinarea neagră (*nigro tergore*, v. 95), culoare ce i s-ar potrivi și rîndunicii de mare, existentă în Marea Neagră. O sugestie în privința identificării acestui pește, ar fi următoarea: ținînd seama de faptul că rîndunica de mare, *Trigla lucerna*, adultă, are spinarea brun-deschisă sau roșiatică, iar tînăra o are de culoare brun-închisă, s-ar putea ca anticii să le fi luat drept două specii diferite, cînd în realitate e vorba de același pește care, cu vîrsta, schimbă nuanțele⁵⁵.

12. *Elopsul* (lat. *elops*, sau *helops*, ca și în greacă), e după cîte spune Ovidius (v. 96) un pește „mult prețuit“, *pretiosus*, desigur, pentru carnea lui gustoasă, însă „necunoscut în apele noastre“, referindu-se, fără îndoială, la mările din jurul Italiei⁵⁶.

Încă din antichitate, aflăm de la Plinius⁵⁷, unii îl confundau cu *acipenser*, varietate piscicolă de care Ovidius amintește în ultimul vers (134) al fragmentului din Halieutica sa: „Ovidius zice că *helops* e necunoscut în apele noastre, de unde rezultă că se înală cei care l-au considerat că e unul și același cu *acipenser*“. Și tot Plinius, în alt loc⁵⁸, afirmă că „unii îl numesc pe acesta, adică pe *acipenser*, *elops*“. Dar Plinius nu făcea, în această privință, decît să repete ceea ce Athenaios îi reproșa lui Apion, și anume că îi confundă pe acești doi pești⁵⁹. Potrivit părerii lui EDSD, *acipenser* e sturionul comun, adică *Acipenser sturio* L., iar *elops* sau *helops* ar fi micul sturion, *Acipenser Ruthenus* L. Întrucît Ovidius și, după el, Plinius precizează că acest pește e „necunoscut în apele noastre“, amintitul exeglet francez e de părere că această precizare nu convine sturionului comun ce se întîlnește în apele Mediteranei occidentale, ci micului sturion ce aparține Mediteranei orientale și Mării Negre. Carnea elopsului avea *sapor*, o savoare deo-

⁴⁹ EDSD, p. 52, de unde și citatul din Athenaios, 304 d.

⁵⁰ Oppian, *Hal.*, 4, 404, și urm.

⁵¹ *Fiches* FAO etc., zone 37, vol. I, Fam. *Coryphaenidae*, *Coryphaena hippurus* L.; vezi și M. Băcescu, *Chemarea mării*, Ed., Știință, București, 1972, p. 74.

⁵² *Nat. Hist.*, 9, 82.

⁵³ *Hal.*, 1, 427 și urm.

⁵⁴ Elian, apud EDSD, p. 52, v. 95.

⁵⁵ EDSD, *ut supra*. Pentru F. Capponi (vol. II, p. 408—414), *miluus* din Halieuticele ovidiene este asimilat unei specii din familia *Myliobatidae*, un soi de calcan.

⁵⁶ Vezi versul 125, unde se referă la țărîmul și Marea Adriatică (*Hadriaco... litore*).

⁵⁷ *Nat. Hist.*, 32, 153.

⁵⁸ *Nat. Hist.* 9, 60.

⁵⁹ EDSD, p. 52.

sebită despre care vorbește elogios și Plinius: „Mulți i-au acordat elopsului premiul savoarei (*palmas saporis*) între pești“⁶⁰.

13. *Peștele cu spadă* (lat. *gladius*, gr. *xiphias*) este caracterizat de Ovidius (v. 97) ca „neîndurător“ (*durus*) și tot așa de puțin cruțător ca și izbitura unei săbii (*ictu non mitior ensis*). Numele său înseamnă „sabie“, cum rezultă și din explicația dată de poet și din termenul științific *Xiphias gladius*, în care ambele cuvinte au sensul de „spadă“ ori „sabie“. La noi e cunoscut sub numele de *pește-spadă* sau *peștele cu spadă*⁶¹. După Trebuis Niger, citat de Plinius, „xiphias are rostrul mucronat“, adică „în formă de vîrf de sabie“ (*mucro*), *rostrum mucronato*⁶². Neîndurătoarea sa lovitură de spadă face din acest pește o creatură de temut, cea ce explică și epitetul *durus*, dat lui de Ovidius. După unii scriitori antici, putea perfora și navele, făcîndu-le chiar să se scufunde⁶³.

E o apariție rară în apele Mării Negre.

14. *Tonul* (lat. *thunnus* și *thynnus*, gr. *thynnos*) poartă denumirea științifică de *Thunnus thynnus*. E un pește mai deosebit, pe care Ovidius ni-l prezintă viețuind în cirduri (v. 98). După Plinius⁶⁴, la simpla vedere a unei stînci albe, situate în strîmtoarea Bosporului Tracic, tonii sînt cuprinși îndată de spaimă și se grăbesc spre poromotoriul Bizanțului. Alte exemple de „spaimă“ a tonilor le găsim tot la Plinius⁶⁵, dar și la Oppian⁶⁶, cum și în multe alte texte, antice sau moderne, în care sînt descrise, uneori cu lux de amănunte, migrațiile acestor pești gregari⁶⁷. Tonul din fabula lui Esop este așa de înspăimîntat de următorul său, încît sare în luntrea pescarilor⁶⁸.

Trăiește în apele Mediteranei; la noi se pescuiește rareori și în exemplare mai mici⁶⁹.

15. *Echeneida* (lat. *remora* și *echeais*, *echeais*, — *idis*, gr. *echeais*), Ovidius, v. 99. Numele grecesc al acestui pește ar deriva din verbul *écho* „a ține, a reține, a opri pe loc“, de unde apoi, prin traducere, numele ei latinesc de *remora*, derivat al verbului *remor*, -ari „a întîrzia, a opri“. Despre „puterile grozave“ ale echeneidei, Isidor din Sevilla⁷⁰ relatează: „echeais e un peștișor (*parvus pisciculus*) pe care latinii l-au numit *remora* întrucît s-ar sili să țină pe loc corăbiile“. Această putere a echeneidei a fost adesea semnalată și chiar exagerată de cei vechi. Plinius folosește în legătură cu acest pește, verbul *adhaerere*⁷¹, datorită discului adeziv, format din lamele cartilagineoase, cu care acest pește se prinde de obiecte. Denumirea științifică este de *Echeneis remora*.

Nu trăiește în apele Mării Negre. Caracteristica lor e discul de deasupra capului care le servește pentru fixare.

16. *Pompilul* (lat. *pompilus*, gr. *pompilos*), e tradus de Quicherat „pompile ou pilote“, la noi „peștele-pilot“; naturalistii îi spun *Naucrates ductor*. Face parte din rîndul peștilor de larg (Ovidius, v. 100—101). Informațiile lui Ovidius sînt preluate de Plinius: „pompilul, care însoțește totdeauna mersul navelor“, *qui semper comitatur navium cursus*. Alte informații le aflăm la Oppian și Elian⁷².

Trăiește în Atlantic, Mediterana și, se pare, și Marea Neagră⁷³.

⁶⁰ *Nat. Hist.*, 32, 153.

⁶¹ Dictionarul limbii române moderne, s.v. *pește*, „pește-cu-spadă“. Pentru sensul de *xiphias* = *gladius*, Plinius, *Nat. Hist.*, 32, 15 (*xiphian, id est gladium*).

⁶² *Nat. Hist.*, 32, 15.

⁶³ *Ibid.*, Elian, apud EDS, p. 53.

⁶⁴ *Nat. Hist.*, 9, 51.

⁶⁵ *Nat. Hist.*, 37, 66.

⁶⁶ *Hal.*, 4, 562 și urm.

⁶⁷ EDS, p. 53, v. 98.

⁶⁸ *Fabula Pescarului și tonul* (22).

⁶⁹ C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 182.

⁷⁰ *Origines*, 12, 6, 34.

⁷¹ Apud EDS, p. 53, v. 99.

⁷² *Nat. Hist.*, 32, 153.

⁷³ Oppian, *Hal.*, 1, 203—206; Elian, citat după EDS, p. 54.

17. *Cercirul* (lat. *cercyros*⁷⁵, gr. *kérkouros*) e tot un pește pelagic, căruia Ovidius îi alătură epitetul de *ferox* și precizează că „zăbovește pe marginea stîncilor“, *scopulorum fine moratus* (v. 102). De altfel, Oppian⁷⁶ și Plinius⁷⁷ îl pun printre peștii de stîncă. Luîndu-se după forma grecească a denumirii peștelui, Capponi⁷⁸ crede că ar fi vorba de un soi de rechin, care scoate un anumit zgomot, ipoteză considerată însă de EDSB neverificabilă⁷⁹.

18. *Cantarul* (lat. *cantharus*, gr. *kantharos*) este neplăcut la gust „*ingratus suco*“ (v. 103), susține Ovidius. E un pește bine cunoscut în Mediterana, unde i s-a păstrat forma veche a numelui: *cantaro*, *cantarina* — în italiană, *cantaro* — în spaniolă, *cantaro*, *cantarella* — în provençală. EDSB vede în acest pește un fel de plătică de mare („brème de mer“) ⁸⁰, a cărui spinare e cenușie-brună; de aici, și apropierea ce o face poetul cu orful, *orphos* (vezi nr. 19). Xenocrate afirmă că acest pește are gust plăcut, fiind vorba, între cele două afirmații de o nepotrivire de gusturi, de preferințe — aceasta numai în cazul cînd amîndoi, și Xenocrate⁸¹ și Ovidius — se referă la unul și același pește.

Nu se întîlnește în Marea Neagră.

19. *Orful* (lat. *orphos*, gr. *orphós*) este, din cele relatate de Ovidius (v. 103—104) de aceeași culoare cu cantarul (vezi, mai sus, nr. 18), *concolor illi* (id est *cantharo*), dar, din păcate, poetul a omis să precizeze culoarea celui cu care îl compară.

Denumirea grecească⁸², foloistă și azi în Marea Egee, tradusă în limba franceză prin „cernier“ și „orphe“; după EDSB⁸³, pare să fie „le meron (cernier brun)“; Capponi (*Halieut.*, vol. II, p. 211) îl traduce prin *occhialone*. Nu a pătruns în Marea Neagră.

20. *Eritinul* (lat. *erythrinus*/erythrinus, gr. erythinos/erythrinus) e un pește „de culoare roșie în contrast cu undele albastre ale mării“, *caerulea rubens in unda* (v. 104), ne spune Ovidius. În dicționarul lui Quicherat e identificat cu *le rouget*, în românește „rîndunica-de-mare“ denumită științific *Trigla hirundo*. O varietate *Trigla lucerna*, trăiește în Marea Neagră.

Numele latinesc, ca și pentru alți pești e luat din greacă, unde e un substantiv derivat dintr-un adjectiv calificativ: *erythros a, on*, „roșu“, culoare pe care poetul o redă prin adjectivul *rubens*. E un pește de larg. După mai multe texte antice (Aristotel, Oppian, Plinius)⁸⁴, ar fi fost un pește hermafrodit. Athenaios⁸⁵ l-a apropiat de *phagros*, „fagru“ sau „pagru“, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să se gîndească la *pagelul comun*, *Pagellus erythrinus*⁸⁶, sau la o varietate de biban marin, cum este, de exemplu în Mediterana, „le barbier“, pește de o frumoasă culoare roșie-deschisă, roză sau chiar stacojie⁸⁷.

Existența lui este accidentală în Marea Neagră⁸⁸.

21. *Sargul* (lat. *sargus*, gr. *sargos*), după relatarea lui Ovidius, se deosebește de alți pești, prin niște dungi transversale, *insignis notis* (v. 105). Citat de Quicherat

⁷⁵ Sergiu I. Cărăușu, *op. cit.*, p. 637.

⁷⁶ Quicherat, în *Dictionar latin-francez*, dă formele *cercyros* și *cercurus*.

⁷⁷ Oppian, *Hal.*, 1, 138—141.

⁷⁸ *Nat. Hist.*, 32, 152.

⁷⁹ Capponi, vol. II, p. 439.

⁸⁰ EDSB, p. 54, v. 102.

⁸¹ Pentru datele cu privire la acest pește, vezi EDSB, p. 54, v. 103 și F. Capponi, vol. II, p. 440—443, care îl identifică după specie cu *Spondyliosoma cantharus*.

⁸² Xenocrate, apud EDSB, p. 54.

⁸³ Vezi *Lexikon hellinogallikón syntáchteon hypó Angelou Vláhου*, Athinai, ekdosis tetarti, s.v. *orphós*.

⁸⁴ Pentru alte date, vezi EDSB, p. 54, v. 104 și F. Capponi, vol. II, p. 443—447.

⁸⁵ Citați de EDSB, p. 54—55.

⁸⁶ Athenaios, *Ospățul înțelepților*, 300 d.

⁸⁷ F. Capponi, vol. II, p. 447—451.

⁸⁸ EDSB, p. 55.

⁸⁹ *Atlasul...*, p. 192.

ca întâlnit la Lucilius (fără a preciza în ce fragment) și la Plinius (9,65) e tradus „sorte de muge (poisson)”, dar acesta nu-i altul decât chefalul (Mugil cephalus). Cel care a reușit să-l identifice este Capponi: *Diplodus sargus*⁸⁹. Numele antic e folosit și azi în greaca modernă (sargós), italiană (sargo), provenșală sargou, franceză (sargue, sarguet, sarge)⁹⁰.

Existența unui pește intrudit în Marea Neagră, o confirmă *sargus annularis*, sparosul⁹¹, (vezi, mai jos, nr. 23).

22. *Iulis* (lat. *iulis*, gr. *ioulis*), despre care Ovidius ne spune că e „distinsă”, *insignis* (v. 105), nu e alt pește decât *Coris iulis*, rar întâlnit în Marea Neagră⁹², i se mai spune, din cauza coloritului variat, „pestele păun”. Are diferite nume în bazinul mediteranean, mai ales în franceză (*girelle*, *donzelle*, *mariette*, *petite mariette*, *lucette*, *coquette de mer*, *fardée*). În ce privește numele său latinesc, Plinius dă forma *iulus*, iar Aristotel, Elian, Oppian, Plutarch, Dioscoride, forma *iulis*⁹³.

23. Sparul (lat. *sparulus*, diminutiv de la *sparus*; gr. *sparos*) este, din cele spuse de Ovidius, un pește „strălucitor deasupra ceței aurite” *super aurata cervice refulgens* (v. 106). Numele antic s-a păstrat întocmai în greaca modernă, iar în alte limbi mediteraneene are forma *sparo*, *sparletto* (italiană); *sparailon*, *sparlin*, *esparlin* (provenșală)⁹⁴. F. Capponi l-a identificat cu *Sargus annularis*⁹⁵. Este un pește de mici dimensiuni, după cum afirmă Marțial⁹⁶.

Rare exemplare ajung în Marea Neagră⁹⁷.

24. *Fagru* sau *pagru* (lat. *phager/phagrus* și *pager/pagrus*; gr. *phagros*, *pagros*), este, după cum ne informează Ovidius, în ce privește coloritul, de un roșu-aprins, *utilus* (v. 107). Părerile sînt împărțite cu privire și la forma corectă a numelui și la varietatea piscicolă respectivă, lucru explicabil, dacă ținem seama de faptul că există aproximativ două sute de specii în apele marine de coastă, în afară de cele fluviile⁹⁸. Cu privire la varietățile de fagru avem date la Aristotel, Athenaios, Plinius⁹⁹. Nu trebuie confundat cu *pagurus*, gr. *págouros*, despre care Plinius (9,97) spune că e un fel de homar.

Denumirea științifică = *Pagrus pagrus*¹⁰⁰.

Un oaspete, rar însă, în Marea Neagră. Din numeroasa specie, de fagri ar fi de reamintit aici *Pagellus erythrinus*, (vezi mai sus nr. 20).

25. *Sinodonții*, sg. *sinodontul*, (lat. *synodus*, — *ontis*, pl. *synodontes*; gr. *synódous*) sînt „roșcați”, *fulvi* (v. 107), după relatarea lui Ovidius. Identificarea lor prezintă dificultăți. EDSD¹⁰¹ traduce numele respectiv prin „pește cu dinți împreunați sudați”, o particularitate care i-a făcut pe unii naturaliști, să se gîndească la *Sparus dentex* L, cunoscut de italieni sub numele *dentale* sau *dentic*¹⁰². Ciudata sa dentiție și-ar găsi o explicație și în cele spuse de Isidor din Sevilla: „dentic (sic) — numit așa din pricina mulțimii și mărimii dinților¹⁰³. După nume și coloritul roșcat ar corespunde peștelui amintit de Epicharm, citat de Athenaios: *synódontas erythroporkilous*, „sinodonți împeștritați cu roșu”¹⁰⁴.

⁸⁹ Vol. II, p. 450—453.

⁹⁰ EDSD, p. 55.

⁹¹ C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 192.

⁹² *Ibid.*, p. 196—197.

⁹³ EDSD, p. 55; F. Capponi, p. 453—455.

⁹⁴ Pentru denumirile populare ale lui *sparulus*, vezi EDSD, p. 55.

⁹⁵ *Op. cit.*, p. 455—458.

⁹⁶ *Epigr.* III, 60, 6.

⁹⁷ Vezi *supra*, n. 91.

⁹⁸ EDSD, p. 55—56, v. 107.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ F. Capponi, p. 458—461.

¹⁰¹ EDSD, p. 56.

¹⁰² În românește, „dintșosul”.

¹⁰³ *Origines*, 12, 6, 23.

¹⁰⁴ Athenaios, 322 b.

Noi l-am apropiat de sparidul *Dentex dentex*, existent și în Marea Neagră, iar F. Capponi l-a identificat cu *Dentex Macrophthalmus*¹⁰⁵.

26. *Hanosul*, *hanusul* (lat. *channe*, — es, gr. *chánne*) e prezentat de Ovidius ca o curiozitate fiind peștele care se înmulțește singur, datorită îndoitei sale funcții reproductive, *ex se/concipientis channe gemit sibi functa parente* (v. 107—108). Același lucru îl relatează Plinius: *channen ex se ipsan concipere*¹⁰⁶. Informația cu privire la hermafroditism poetul a luat-o de la Aristotel¹⁰⁷. Disecați, afirmă un naturalist¹⁰⁸, hanușii prezintă o reuniune a organelor reproducătoare ale ambelor sexe.

Numele antic s-a păstrat la grecii de azi, luat și de noi sub forma *hanus* pl. *hanuși*, la turci-*chani*, la maltezi-*channa*, în Catania-*chana* (v. EDSO, p. 56).

Hanosul, *Gobius batracocephalus*, e cel mai mare dintre gobiidele Mării Negre¹⁰⁹.

27. *Saxatiliul* (lat. *saxatilis*), cum îl arată și numele, e un pește „de piatră”, în sensul că trăiește în mediu pietros, un „pietrar”, denumire folosită mai ales pentru peștii fluviatili ori lacustri¹¹⁰. După Ovidius, un pește „cu solzi verzi și gura mică”, *viridis squamis parvo... ore* (v. 109). O întrebare judicioasă își pune EDSO¹¹¹ și anume dacă termenul *saxatilis* desemnează o grupă de pești ori numai o anumită specie. În sprijinul acestei observații stă faptul că, în catalogul său alfabetic (32, 151), Plinius nu l-a dat pe *saxatilis*, la singular, ci la plural (*saxatiles*), desemnând astfel grupul de „saxatili”.

În ce privește identificarea lui, peștele descris foarte sumar de poet ar putea fi sau *faber* (v. 110), sau mai curînd *Labrus turdus*¹¹².

Și în Marea Neagră există o specie de *Labrus*: *Labrus viridis prasocites*, cu corp verzui și pete albastre¹¹³.

28. *Dulgherul* (lat. *faber* „faurul”; gr. *chalkeús*, „arămarul”) numit și azi *fabro* pe coasta dalmatină¹¹⁴, e un pește „rar”, *rarus*, după cum ne spune Ovidius (v. 110), referindu-se, desigur, la raritatea lui în apele Mediteranei, la care face îndeobște aluzie el găsindu-se mai ales în Atlantic. La noi i se spune „dulgheral”, iar științific Zeus *faber*. Numele său latinesc s-ar datora fie aspectului său afumat, înnegrit de fum, fie pentru zgomotele scoase de el asemenea căderii ciocanului pe nicovală, fie, după alții, numele i-ar veni de la faptul că scheletul lui are toate unețele forței¹¹⁵. Columella și Plinius susțin că *zaeus* (sic) era numit și *faber*: *fabri sive zaei*¹¹⁶. Epitetul acordat, acestui pește, de poet ar putea fi interpretat și în sensul savoarei, al cărni sale foarte gustoase, mult apreciată de cei vechi, care constituia o „raritate”.

În apele noastre ajung doar unele exemplare¹¹⁷.

29. *Mormira* (lat. *mormyr*, — *yris* f.; la Plinius, *mormyras*, deci sg. *mormyra*; gr. *mormyros*) sint, din cele spuse de Ovidius (v. 111), *pictae*, „zugrăvite” cu niște dungi negre pe un fond galben-argintiu, avînd, prin urmare, o colorație felurită, învîrstată, de unde și traducerea noastră: „mormirele vîrgate”, pentru

¹⁰⁵ Op. cit., p. 461—464.

¹⁰⁶ Nat. Hist., 32, 153.

¹⁰⁷ Istoria Animalelor, 4, 11, 4; 6, 12, 1.

¹⁰⁸ D'Arcy Thompson, citat de EDSO, p. 56, v. 108.

¹⁰⁹ C. S. Antonescu, op. cit., p. 134—135.

¹¹⁰ Pentru asemenea denumiri populare, la noi, vezi M. Băcescu, op. cit., sub titlul *Petrarul*, p. 45—46.

¹¹¹ EDSO, p. 56—57, v. 109.

¹¹² F. Capponi, p. 468—469.

¹¹³ C. S. Antonescu, op. cit., p. 196.

¹¹⁴ EDSO, p. 57, v. 110.

¹¹⁵ Ambele explicații aparțin lui EDSO, *ibid.*

¹¹⁶ Columella, 8, 16, 9; Plinius, Nat. Hist., 9, 68; „zaeus numit și faber”, 32, 148; „fabri sau zaei”.

¹¹⁷ Despre „dulgherul”, Zeus *faber faber*, în Marea Neagră, vezi C. S. Antonescu, op. cit., p. 200—202.

pictae mormyres. Felul de a le prezenta ovidian, într-un mod pictural, e imitat și de Plinius (*pictas mormyras*) și de Oppian¹¹⁸.

Numele grecesc de azi e *mourmoura*, iar cel împrumutat de latini din greacă a rămas în italiană (*mormo*, *mormora*, *mormiro*, *mormillo*), provenșală (*mormena*), monegască (*murmura*), spaniolă (*mormo*) și e aplicat ca un derivat din gr. *mormyro*, căruia îi corespunde latinul *murmuro*, numele are o legătură, cu înțelesul de „a murmura“, întrucât acest pește scoate un fel de mormăit. După acest „mormăit“, EDSD¹¹⁹ îl aseamue cu „le grondin“, iar Capponi¹²⁰ a observat și a prins „mormora“ (*Lithognathus mormyrus*) în apele golfului Genova.

Nu am găsit vreo mențiune referitor la acest pește în Marea Neagră.

30. *Dorada* (lat. *aurata* și *chrysophris*, — *yos*; gr. *chrýsophrys*), despre care Ovidius spune că „imită odoarele de aur“, iar... *imitata decus* (v. 110—111), a fost ușor identificată după detaliul dat de poet, dar și după cele afirmate, despre acest pește, de Plinius (*aurei coloris*),¹²¹ și de Isidor din Sevilla („numele unor pești e dat de culoarea acestora, cum, de ex. *doradele* = *auratae*, fiindcă ele au pe cap o culoare aurie“)¹²². După numele grecesc ar însemna peștele „cu sprinceană (*ophrýs*) de aur (*chrysós*)“.

Între peștii din aceeași familie cu *dorada* e și una ce apare în Marea Neagră; poartă numele de *Aurata aurata*¹²³. La Techirghiol, într-o așezare aparținând culturii Hamangia, prin săpăturile făcute în 1956, s-au descoperit oasele acestui pește mediteranean, azi foarte rar la noi¹²⁴.

31. *Umbra* (lat. *umbra*, gr. *skiaina*) e, cum afirmă Ovidius, negricioasă la corp, *corporis... liventis* (v. 111—112). O explicație cu privire la numele său ne dă Isidor din Sevilla: „tot de la coloritul lor își trag numele și umbrele (*umbræ*), fiindcă sînt de culoarea umbrei“¹²⁵, aceeași semnificație avînd-o și denumirea greacă, *skiaina*, derivată din subst. *skia*. Notația, cu privire la culoare, făcută de poet, e apreciată de EDSD ca exactă¹²⁶.

O specie fluviatilă este prezentă și în apele noastre și cunoscută sub numele de *fișanușul*, *Umbra canina*¹²⁷. O varietate marină 25, milacopol, *Umbra cirrosa*, e rar înfîlinită în fața litoralului românesc¹²⁸.

32. *Bibanul* (lat. *perca*; gr. *pérke*) e doar amintit de Ovidius (v. 112), fără nici un fel de explicație ori amănunte. Îl găsim amintit și de Plinius¹²⁹, care îl situează și printre peștii marini, dar și printre cei fluviațili, și de Ausonius¹³⁰, care însă îl amintește și îl descrie ca pește frecvent înfîlinit în fluviul Mosella. Specia marină, e mai greu de identificat. Nici textele lui Athenaios¹³¹ nu sînt destul de clare și nu ajută în suficientă măsură la identificarea lui. În Mediterana acești pești se mai numesc „perches de mer“, deci „bibani-de-mare“, care au, ca și bibanii-de-riu (*percae fluviatiles*), niște dungi negre și oblice, în-deosebi cei din specia numită științific *Perca scriba*, „bibanul-scriș“. Capponi, în lucrarea sa (p. 211), traduce numele acestor pești prin *sciarrani scritti*.

¹¹⁸ EDSD, p. 57, v. 110; Plinius, *Nat. Hist.*, 32, 152; Oppian, *Hal.*, 1, 100.

¹¹⁹ *Op. cit.*, p. 57.

¹²⁰ F. Capponi, p. 471—473.

¹²¹ *Nat. Hist.*, 32, 152.

¹²² *Origines*, 12, 6, 6.

¹²³ C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 192—195.

¹²⁴ O. Necrasov, S. Haimovici, Sur la présence de la Dorade (*Aurata aurata*) dans les eaux du littoral roumain de la Mer Noire, pendant le Néolithique, *Lucr. Ses. Științ.*, 1956, St. Zool. mar., „Prof. I. Borcea“ — Agigea, 1959; Const. C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, Ed. Acad., București, 1964, p. 40.

¹²⁵ *Origines*, 12, 6, 6.

¹²⁶ EDSD, p. 57—58, v. 111—112.

¹²⁷ M. Băcescu, *op. cit.*, p. 159—164; C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 121—122.

¹²⁸ Th. Bușniță, *op. cit.*, p. 105, fig. 67.

¹²⁹ *Nat. Hist.*, 32, 145, 152.

¹³⁰ *Mosella*, 115 și urm.

¹³¹ EDSD, p. 58 se referă la textele lui Athenaios, 319 e și 320 e.

Trăiește sporadic în Marea Neagră, unde a pătruns și pătrunde încă, din Mediterana, bibanul de mare, *Serranus scriba* ¹³².

33. **Tragul** (lat. *tragus*, gr. *trágos*), ca și bibanul, *perca*, e doar amintit de Ovidius (v. 112), fără să le adauge nici un epitet care să-i distingă prin ceva. Este trecut printre peștii de larg. EDSD ¹³³ susține că e „un pește mic, puțin prețuit, numit în gr. *maînîis*, iar în latinește *maena*“. Dar despre *maena* poetul face deja o mențiune într-un alt vers (120). Athenaios ¹³⁴ este cel care precizează că *menei* „i se mai spune și *tragus*“. Acestui pește, în Croația, i se zice *tragač* sau *tragač* (Capponi, vol. II, p. 487, pentru care *tragus* e o *Maena maena* în faza masculină, după distincția făcută de Aristotel) ¹³⁵.

Nu știu dacă acest *piscusculus* există și în apele Mării Negre.

34. **Melanurul** (lat. *melanurus*, gr. *melánouros*), spune Ovidius, e „deosebit prin frumusețea demnă de laudă a cozii sale“, *laude insignis caudae* (v. 113). De altfel însuși numele acestui pește înseamnă „coadă neagră“ (*mélaina — ourá*), explicație pe care o găsim și la Isidor din Sevilla: ¹³⁶ „*melanurus* (așa numit) fiindcă are coada neagră“. Tot el ne spune că melanurul are „și aripioare negre și niște dungi negre pe corp“. După aceste caracteristici somatice, EDSD crede că e vorba de „1' oblade“, care încă e numită, în Mediterana, *melanoúron* și *melanúori* de greci, iar de italieni *obbiata*, *occhiata* ¹³⁷. Capponi îl identifică (și definirea lui e certă) cu *Oblada melanoura* ¹³⁸.

Nu l-am găsit citat ca prezent în Marea Neagră.

35. **Mierlele [marine]** (lat. *merula* pl. *merulae*; gr. *kóttiphos*) sînt pești de culoare „verzuie“, *virentes*, după epitetul acordat lor de Ovidius (v. 114). După EDSD ¹³⁹, acest soi de pește („le merle-oiseau“) e de culoare închisă, cu niște pete negre, cum interpretează el cele două adjective, *melánchros* și *melanóstikos*, puse de Athenaios alături de numele grecesc al mierlei marine. Asupra aceluiași colorit pune accentul și Isidor din Sevilla: *nigri merulae* ¹⁴⁰. Adjectivul verbal folosit de poet, *virens*, e un verde închis sau deschis, cum e și coloritul mierlei-pește, care variază, cum spune Aristotel ¹⁴¹, după anotimp.

Numele, sub o formă asemănătoare celei antice, se întâlnește și azi în Catalonia (*merlo*), în Franța (*merleau* sau *merlot*), numirea sa științifică fiind *Labrus merula* L ¹⁴².

Printre labridele din Marea Neagră, există un *Labrus viridis prasocites*: culoarea corpului e verzuie, cu pete albastre sau de culoare închisă pe cap și pe spate ¹⁴³.

36. **Congrul** (lat. *conger/gonger* și *congrus*; gr. *kóngros*) e înfățișat de Ovidius (v. 115) ca un fel de fiară a apelor marine, de o cruzime asemănătoare cu a murenei ¹⁴⁴. EDSD ¹⁴⁵ se întreabă dacă nu avem cumva de-a face cu... *crabul*, chiar dacă, în versurile de pînă acum, nu a fost citat nici un crustaceu (unul va fi citat abia, în v. 132). Sînt interesante considerațiile pe care le aflăm la EDSD: „Editorii care au optat pentru *cancer* pretează că spusele lui Ovidius despre *congru* ar corespunde cu cele afirmate de Plinius cu privire la luptele dintre

¹³² C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 190.

¹³³ *Op. cit.*, p. 58.

¹³⁴ *Ut supra*, nr. 131.

¹³⁵ Aristotel, *Istoria Animalelor*, 8, 30, 607 b, 9—14, citat de Capponi, p. 487, distinge o fază masculină și o fază feminină a speciei *mainis*.

¹³⁶ *Origines*, 12, 6, 27.

¹³⁷ EDSD, p. 58, v. 113.

¹³⁸ Vol. II, p. 488—491.

¹³⁹ *Op. cit.*, p. 58, v. 113.

¹⁴⁰ *Origines*, 12, 6, 5.

¹⁴¹ *Istoria Animalelor*, 8, 9, 2.

¹⁴² EDSD, p. 58; F. Capponi, *op. cit.*, p. 496—500.

¹⁴³ C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 196.

¹⁴⁴ Vezi despre *murena*, *supra*,

¹⁴⁵ *Op. cit.*, p. 59, v. 115.

canceri („ei se luptă între ei întotdeauna ca berbecii când se iau în coarnele lor dușmănoase”), urmându-l în această privință pe Aristotel. Numai că, la Aristotel, e vorba de languste înarmate cu antene și nu de crabi. Capponi se sprijină pe un alt pasaj plinian, unde cancer se referă la o întreagă clasă de crustacee: „speciile de canceri sînt: langustele (*carabi*), homarii (*astaci*), maeae-le (păianjenii de mare), pagurii, heracleoticii, lei și altele. Noi am considerat, continuă EDSD, că această enumerare e doar un rezumat stîngaci după Aristotel și că Plinius a falsificat totul rînduind langustele și homarii printre crabi (*cancrorum genera*). Capponi a optat pentru lecțiunea „cancer” și îl traduce prin *granchio* (crab). Ar fi trebuit să ne arate că și crabii se bat între ei, ori dimpotrivă trăiesc în grupuri disciplinate, mai ales paguri și maeae, pe cînd congrii sînt voraci și, prevăzuți cu gura mare cît corpul, se mîncă între ei și cu aîta lăcomie încît se găsește cîteodată, deschizînd un congru mare, altul de același soi cu el, dar mai mic, intact. Această înclinație a congrului spre „canibalism” a fost notată și de Aristotel: „Toți peștii, cu excepția barbului, se mîncă între ei unii pe alții, mai ales congrii”¹⁴⁶. Rezultă din cele spuse și de Aristotel, că congrul e un pește, nu un crustaceu. Rămîne totuși, după părerea mea, o chestiune, din cauza corupției din manuscrise, nerezolvată, cu toate că și într-un caz (conger-pește și în celălalt (cancer-crustaceu) înseamnă că poetul a menționat o altă vietate marină, fie pește, fie crustaceu. Faptul că a introdus, între pești, un crustaceu, nu e o chestiune izolată, deoarece, la v. 132, alt crustaceu, *caris*, este amintit alături de o serie de alți pești. Ovidius e un poet, nu un naturalist.

Congrul nu există în Marea Neagră, crabul însă există.

37. Scorpionul sau *scorpio-de-mare* (lat. *scorpius [marinus]*, *scorpios* și *scorpio -onis*, gr. *skorpios*) e „vătămător prin puternica lui lovitură cu capul”, *capitis duro nociturus scorpius ictu* (v. 116). Plinius¹⁴⁷ distinge două varietăți marine: *scorpaena* și *scorpio*, prima e brună, a doua — de culoare roșcată și cu pete, amîndouă varietățile fiind la fel de veninoase. Naturaliștii¹⁴⁸ cred că, în primul caz, e vorba de *Scorpaena porcus*, iar în al doilea — de *Acanthocottus scorpius* L., cu spinarea de o culoare ce bate în brun, iar în perioada depunerii icrelor, masculul are burta de un roșu viu tîrnat cu alb. După Cotte, sînt două varietăți: *Scorpaena porcus*, de culoare brună, și *Scorpaena scrofa*, de un roșu viu, numită și „capoun” în Provence.

Scorpio-de-mare trăiește pe fundurile Mării Negre, presărate cu pietre și acoperite de alge¹⁴⁹.

38. Glaucul (lat. *glaucus*, gr. *glaukos*) e un pește despre care Ovidius ne spune că nu e „niciodată văzut pe timp de vară”, *nunquam aestivo conspectus sidere* (v. 117). Să reținem că numele acestui pește e luat din limba greacă. O lămurire asupra denumirii lui o găsim la Isidor din Sevilla¹⁵⁰. *glaucul* e numit așa după culoare; grecii spun „alb” *glaukos*. EDSD precizează (p. 60, v. 117) că e vorba de un alb-alăstriu sau de un verde cenușiu¹⁵¹. Cît despre ceea ce relatează poetul cu privire la faptul că, vara, nu-i de văzut, găsim o explicație la Plinius: „unii pești, neputînd suferi arșița (*aestus*), se ascund, în toiu lăcărurilor (*medis fervoribus*), timp de șaizeci de zile, ca glaucul”¹⁵². Cu privire la numărul de zile în care acest pește stă ascuns din pricina căldurii estivale, Plinius e tri-

¹⁴⁶ Am dat acest citat din EDSD, p. 59 întrucît, după părerea noastră, conține o serie de date foarte interesante, prezentate cu justețe. Pe de altă parte, și lectura părerilor lui F. Capponi, care acceptă lecțiunea *cancer*, crab, și nu *conger*, pește rapace ca și murena, prezintă interes științific.

¹⁴⁷ *Nat. Hist.*, 32, 151.

¹⁴⁸ Pentru clarificarea problemei, vezi EDSD, p. 59, v. 116 și F. Capponi, p. 505—509.

¹⁴⁹ C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 171.

¹⁵⁰ *Origines*, 12, 6, 28.

¹⁵¹ Compară cu lat. *glaucus* și gr. *glaukós* = verde ca marea, verde albastrii, verde-cenușiu.

¹⁵² *Nat. Hist.*, 9, 58.

butar, ca domeniu de informare, lui Aristotel¹⁵³. Cîteva amănute în plus, culese tot de la cei vechi, ne fac să aflăm despre acest pește că e „de mare talie“ și că are, pentru odraslele lui, o grijă impresionantă: dacă sînt în pericol, el le ascunde în propria-i gură și-i lasă liberi, după ce a trecut pericolul. A fost identificat cu *Squalus glaucus* L. în franceză „le bleu“, numit în popor și „peau bleue“ (piele albastră), deci *rechinul albastru*, care se deosebește de ceilalți *squali* prin frumosul său albastru, de culoarea ardeziei („bleu ardoise“), care îi colorează spinarea¹⁵⁴.

Reprezentantul rechinilor în Marea Neagră, este „cîinele-de-mare“, *Squalus acanthias* (vezi nr. 7).

39. Mēna (lat. *mcena*, gr. *maine*) e amintită de Ovidius în seria peștilor care „se bucură de nisipul ierbos“, *herbosa laetantur harena* (v. 118). Despre ea, ne spune poetul, e „o specie fecundă“ *fecundum genus* (v. 120). Din Quicherat aflăm de cei care, în afară de Ovidius vorbesc despre el: Plaut, *Poen.*, 5, 5, 33; Cic., *Fin.* 2, 91, dînd și următoarea traducere pusă însă sub semnul întrebării: „petit poisson de mer, anchois?“ Vorbind despre tragi (v. mai sus, nr. 33), aminteam că, după Athenaios, „menei i se mai spune și tragus“. Acestui pește francezii îi spun *mendole*, italienii *menola*, dar și *menua*, *menella*, sicilienii *minola*, în monegască *menura* și în spaniolă *mena*¹⁵⁵. Denumirea ei științifică este *Maena maena*¹⁵⁶.

E o speță comună în Mediterana, dar absentă în Marea Neagră¹⁵⁷.

40. Lamirul (lat. *lamirus*/*lamyrus*, gr. *lamyrós*) apare, în poemul lui Ovidius, fără nici un epitet (v. 120), dar cu terminație greacă și cu iota în loc de ipsisilon, *lamiros*; în vreme ce la Plinius¹⁵⁸ găsim forma *lamyrus*. Deși, la început, îl dă ca „pește-necunoscut“, EDSD¹⁵⁹ emite apoi părerea că ar putea fi același pește ca *lérimos* sau *lérinos* amintit de Oppian. Sugestia, deși bună, după părerea noastră, nu l-a determinat pe cercetător să-și continue considerațiile pe această temă și astfel a renunțat la identificarea lui, din lipsă și le alte indicații descriptive. Apropierea, propusă de Cotte¹⁶⁰, de numele ce i-l dau pescarii din Sardinia (*lemaru*) și în Sicilia (luvaru) pare fantezistă, pentru același cercetător. După Capponi, e probabil o specie din familia *Moenidae*: *Spicara alcedo*¹⁶¹. Forma siciliană „luvaru“ ne-a făcut să ne gîndim la o identificare, pentru Marea Neagră, cu *luvarul*, îndeaproape înrudit cu stavridul.

41. Smarida sau *smaridul* (lat. *smaris*, gr. *smaris*), ca și lamirul, nu este însoțit de vreun epitet sau calificativ în poemul ovidian (v. 120) Quicherat, în dicționarul său, îl traduce prin „smaride cu picarel (petit poisson de mer) și trimite la Plinius (*Nat. Hist.*, 32, 108). Singurele amănunte pe care le putem scoate din textul ovidian e că smarida face parte din rîndul peștilor care „se bucură de nisipul ierbos“, ca și scarul, mena, lamirul, deja amintiți. EDSD¹⁶² îl identifică tot cu „le picarel“, *Smaris vulgaris* L. Numele său se păstrează și azi în greacă (*smaris*, *smarida*, *marida*) și în italiană (*smeridi*, *smeridia*). Trăiesc în cîrduri, de unde, în mod sigur, le-a venit și numele (în gr. mod. *smari* înseamnă „cîrd“) ¹⁶³.

¹⁵³ Istoria Animalelor, 8, 17, 4.

¹⁵⁴ EDSD, p. 60; F. Capponi, p. 509—515 crede că sub numele de *glaucus* grecii și latinii considerau două specii: 1) *Pronace glauka* (după Oppian, Elian etc.); 2) o specie de *Caragidae*, în alte texte și locuri, între care și v. 118 din *Halieuticele* lui Ovidiu.

¹⁵⁵ EDSD, p. 60—61, v. 120.

¹⁵⁶ F. Capponi, vol. II, p. 520—523.

¹⁵⁷ Vezi fișa FAO pentru zona 37.

¹⁵⁸ *Nat. Hist.*, 32, 149.

¹⁵⁹ *Op. cit.*, p. 61; Oppian, *Hal.*, 3, 399.

¹⁶⁰ Citat de EDSD, p. 61.

¹⁶¹ F. Capponi, p. 523—524.

¹⁶² *Op. cit.*, p. 61.

¹⁶³ Vezi *Lexikón hellinogallikón*, s.v. *smári*.

Dintre smaride sau smarizi, o specie existentă în Marca Neagră este *Spicara smaridis flexuosa* (*Smaris chryselis*), pește mic, de adânc, care se apropie rareori de tărâm¹⁶⁴.

42. *Chromis* (lat. *chromis*, -is f., gr. *chromís*) e pusă în contrast cu peștii amintiți în v. 120, întrucât, după cite ne spune Ovidius, carnea ei e „neplăcută la gust“, *inmunda* (v. 121), spre deosebire de Epicharm¹⁶⁵ care consideră „excellentă“ carnea acestuia mai ales primăvara. Unii naturaliști¹⁶⁶ cred că ar fi vorba de *Sparus chromis* L., dar, după părerea lui EDSD, „nici o identificare sigură nu poate fi propusă pentru acest pește“. Aș semna că Ovidius încearcă o relativă apropiere a acestor pești, *chromis* și *salpa*, care urmează, după faptul că sînt pești nevalorosi pentru consum, de unde și epitetele *inmunda* și *vilissima* ce le-au fost date, pe lângă faptul că sînt puse alături în același vers 121.

O varietate, *Chromis chromis*, e semnalată, rar, și în apele Mării Negre¹⁶⁷.

43. *Salpa* (lat. *salpa*, gr. *sálpe/sálpes*) e, potrivit părerii lui Ovidius, „foarte disprețuită, cum și merită“, *merito vilissima* (v. 121). Denumirea antică dăinuie și azi în greacă (*sálpa, sálpe*), franceză (*saupe*), provensală (*salpe, saoupa, sarpa, saupo*)¹⁶⁸. Se hrănește cu murdării și alge, din care cauză nu are carnea prea gustoasă, de unde și disprețul aruncat asupra ei de poet: *merito vilissima*. Cu privire la această lipsă de savoare a cărnii sale, avem amănunte și de la alți scriitori antici¹⁶⁹. D'Arcy Thompson¹⁷⁰, ne spune că e un pește disprețuit pe piețele mediteraneene, îndeosebi la Alger, unde e numit „poisson de juif“. Quicherat, în dicționarul său, îl traduce „merluce“, id est *Merluccius vulgaris*.

Să fie *merluciu*? Să fie *Boops salpa*? Capponi (vol. II, p. 530). identifică acest pește cu *Bosc salpa* din familia Sparidae, pești tipici pelagici din care numai rare exemplare sînt prinse de pescarii noștri (v. C.S. Antonescu, o.c., p. 153).

44. Peștele (sau mai curînd peștișorul) fără nume, despre care însă poetul ne dă un detaliu după care poate fi ușor identificat: „sub unde, el imită cuiburile dragi ale păsărilor“, *avium dulces nidos imitata sub undis* (v. 122). Acest *inno-minatus piscis* e pus de Ovidius printre peștii care se bucură de nisipul ierbos, luîndu-se după Aristotel¹⁷¹ și detaliile date cu referință la acest pește, Plinius¹⁷² îl identifică fără efort cu peștele *phycis* și ne spune despre el că „își schimbă culoarea“ și că e singurul dintre pești care își face cuibul din alge și se reproduce (*parit*) în acest cuib“. Făcînd abstracție de diferitele ipoteze cu privire la acest vers, urmăm sugestia lui EDSD¹⁷³, după care respectiva perifrază ovidiană, pe care o constituie întregul vers 122, ne indică peștele *phycis*, dar tot el se întreabă care poate fi acest pește al cărui nume (*phycis*) e legat, de unii cercetători, de *phykos*, „algă“. După unii, ar fi *Lépineche*, o specie marină cunoscută, iar după alții *guvidele* obișnuit, *Gobius niger* L., care își face cuibul în alge și zostere.

La noi poartă numele de *ghidrin* (M. Băcescu, s.c., p. 33) sau peștele-cu-ghimpi; se întîlnește în lagunele salmastre, dar și în mare (v. C.S. Antonescu, s.c., p. 133—134).

45. *Barbunul* (lat. *mullus*) are, cum afirma Ovidius, „o nuanță singerie împrăștiată pe solzi“, *squamas tenui subfusus sanguine* (v. 123). În identi-

¹⁶⁴ C. S. Antonescu, op. cit., p. 195—196.

¹⁶⁵ După Athenaios, 328 a.

¹⁶⁶ EDSD, p. 61, v. 121; Capponi, p. 526—530 o identifică științific cu *Chromis chromis* Sparus chromis L. = *Heliases chromis*, sau, după indicațiile unor scriitori greci, cu *Sargus vulgaris*.

¹⁶⁷ C. S. Antonescu, op. cit., p. 200.

¹⁶⁸ EDSD, p. 61.

¹⁶⁹ Aristotel, *Istoria Animalelor*, 8, 4, 1; Athenaios, 321 d; Plinius, *Nat. Hist.*

9, 68.

¹⁷⁰ Apud EDSD, p. 61.

¹⁷¹ Aristotel, *Istoria Animalelor*, 8, 29, 3.

¹⁷² *Nat. Hist.*, 9, 81.

¹⁷³ Op. cit., p. 61—62.

¹⁷⁴ Quicherat trimite, în afară de Ovidiu, la Seneca, *Ep.*, 77, 16; Plinius, 9, 64 și îl traduce „mulet cu barbillon“ cu precizarea „poisson de rivière“.

ficarea lui ¹⁷⁴, o contribuție deosebită are EDSD ¹⁷⁵: „acest pește stacojiu nu este *le mullet* (*mugil*), în românește „chefalul“ (n.n.), ci *le surmulet*, numit și *rouget-barbet*, *mulet-barbet* în Mediterana“. Deci, e un alt pește decât mugil, deja amintit de poet în vesul 38 (v. nr. 6). Colorația lui de un roșu-aprins e amintită și de textele antice ¹⁷⁶. Așadar, acest pește nu-i altul decât „barbunul“. Cu privire la coloritul său, vezi și Seneca ¹⁷⁷.

Barbunul din apele noastre, *Mullus barbatus ponticus*, este pescuit intens, pentru că are o carne fină și gustoasă (v. C.S. Antonescu, *op. cit.*, p. 175—176).

46. **Limba-de-mare** (lat. *solea*, gr. *boûglossa*) e „de un alb strălucitor“: *fulgentes soleae candore* (v. 124). Numele acestui pește, în latină, îi venea din asemuirea cu o „talpă de sandală“, *solea* ¹⁷⁸, iar în greacă din asemănarea cu „limba de bou“, *boûglossa*, ca și la noi, unde i se spune „limbă-de-mare“. Alb strălucitor, la care se referă Ovidius, era coloritul părții ventrale, cu care solea stă culcată pe fundul mării; partea ei superioară e de culoare cenușie mai mult ori mai puțin închisă. Identificarea sa nu a constituit nici o dificultate.

Limba-de-mare din Marea Neagră sau, cum i se mai spune, „șoarecele-de-mare“, *Solea nasuta*, se pescuiește obișnuit la țărmul nostru (v. C.S. Antonescu, s.c., p. 165).

47. **Cambula** (lat. *passer*) e „de aceeași culoare“, *concolor illi* (v. 125), cu limba-de-mare amintită mai sus (m. 46). E al doilea pește plat, amintit în poemul halieutic, fiind urmat de calcan (nr. 48), ceea ce ne face să remarcăm o încercare de grupare a acestor pești după forma lor aplatizată, *pleuronectes*, după denumirea lor științifică. Sint astfel menționați și de Plinius ¹⁷⁹: *rhombi*, *soleae ac passerres*, numai că într-o ordine inversă, dar precizând diferența dintre *passerres* (cambule) și *rhombi* (calcani). Aceștia „se deosebesc între ei numai prin poziția corpurilor, unii (*rhombi*) stînd culcați pe dreapta, iar ceilalți (*passerres*), pe stînga“.

Numele latinesc îi venea de la asemănarea cu o vrăbie, deci *passer marinus*, „pasărea-de-mare“; numele folosit la noi e de origine turcă și provine dintr-o contaminare: [*kalk*]*kan balik* ¹⁸⁰, ceea ce ar fi, ca înțeles, „pește-scut“ ¹⁸¹.

Despre cambulă (*Pleuronectes flesus lusus*), în Marea Neagră, vezi C.S. Antonescu, *op. cit.*, p. 132—133.

48. **Calcanul** (lat. *rhombus*, gr. *rhombos*) „poate fi admirat, ne spune Ovidius la țărmul adriatic“, *Hadriaco mirandus litore* (v. 125). De ce o fi folosit poetul gerundivul *mirandus*, de ce „poate fi văzut cu oarecare uimire“ (sau chiar admirație), surpriză, drept ceva neașteptat? Despre o astfel de uimire, dar legată de mărimea exemplarului prins, ne vorbește Iuvenal ¹⁸². „Pe cînd ultimul Flavius (= Domitianus) sfîșia pămîntul pe jumătate mort și Roma era sclava lui Nerone cel chel (porecla lui Domitianus), un calcan de o mărime grozavă umplu năvodul, fiind prins înaintea templului Venerei, pe care îl întreține Ancona, colonie dorică ¹⁸³. Și nu era mai mic decât aceia pe care gheața meotică ¹⁸⁴ îi acoperă și, numai după ce este ruptă de razele arzătoare ale soarelui, le dă drumul, așa că ajung la gurile Pontului [Euxin], mari și grași, din cauza lipsei de mișcare din timpul iernii. Acest pește de o mărime nemaivăzută fu sorocit de stăpînul luntrei și al năvodului să fie dăruit pontificelui maxim“. Satira merită să fie citită și azi, pentru povestirea plină de haz a acestui calcan și pentru consiliul de stat convocat de Domitianus în vederea preparării acestui calcan enorm! — După părerea lui Plinius ¹⁸⁵, calcanul de Ravenna avea o carne foarte gustoasă.

¹⁷⁵ *Op. cit.*, p. 62, v. 123.

¹⁷⁶ Plinius, *Nat. Hist.*, 9, 66; Seneca, *N.Q.*, 3, 18, 5; Ausonius, *Mos.*, 117.

¹⁷⁷ Vezi Seneca, *Scrieri filozofice alese*, BPT, nr. 1089, p. 233—234, cap. XVIII.

¹⁷⁸ Explicația o găsim la Isidor din Sevilla, *Origines*, 12, 6, 6.

¹⁷⁹ *Nat. Hist.*, 9, 72.

¹⁸⁰ DLRM, s.v. *cambula*.

¹⁸¹ *Dicționar turc-roman*, Ed. științ. și encicl., București, 1979, s.v. *kalkan*.

¹⁸² *Satire*, IV, 39—45 (trad. Anghel Marinescu).

¹⁸³ Port la Marea Adriatică, întemeiat de Siracuza în 380 î.e.n.

¹⁸⁴ *Palus Maeotis*, azi Marea de Azov.

¹⁸⁵ *Nat. Hist.*, 9, 169.

Denumirea noastră pentru acest pește e de origine turcă și semnifică „scut, pavază“, deci e metaforică, așa cum e și cea greco-romană, care se referă la forma rombică, fusiformă.

Specia existentă în Marea Neagră, *Rhombus (Scophthalmus) maeoticus*, e cel mai mare pleuronectid din această mare. Foarte des întâlnit e „calcanul mic“, *Rhombus laevis* (v. C.S. Antonescu, s.c., 163—165).

49. Epodii (lat. *epodes*, -um m. pl.) sînt „un soi de pești plați“, *lati* (v. 126), ne spune Ovidius, deci din aceeași categorie cu limba, cambula și calcanul, amintiți în versurile 124—125, constituind, cum afirmam și mai sus, un grup aparte, conturat ca atare și de poet. Științific, constituie *Pleuronectidele*, pești care prezintă fenomenul de homocromie variabilă, adică își potrivesc culoarea corpului după aceea a fundului apelor în care stau¹⁸⁶, fenomen amintit mai sus, la caracatiță. Despre faptul că sînt pești plați ne vorbește și Plinius¹⁸⁷, numai că, la el, apare forma *epodas* în loc de *epodes*: *epodas lati generis*, „o varietate de formă (plată)“. Din păcate, nu a putut fi identificat, deoarece nu mai e amintit în alte texte antice. La Aristotel¹⁸⁸, se înfîlnește forma *ápoda*, „fără picioare“, dar care nu se referă la o specie sau la un gen de pești, ci la „toate animalele înotătoare fără picioare“¹⁸⁹; cu privire la diferitele interpretări cauzate de găsirea formei corecte a numelui acestui pește trimitem la EDSD, *loco iam citato*. Capponi¹⁹⁰ care păstrează forma „epodes“, traduce prin *razza*, raie al francezilor, iar la noi *vatosul* sau *vulpea-de-mare*, *Raja clavata*, un pește deasemenea plat, care trăiește pe fundurile nisipoase ale zonei noastre litorale (v. C. S. Antonescu o.c., p. 165—167).

50. Broască-de-mare (lat. *rana gr. bátrachos*).

Despre broaștele marine Ovidius ne spune doar că sînt „moi pe spinare“, *molles tergore* (v. 126). Quicherat, în dicționarul său, traduce *rana* prin „martin-pêcheur (poisson)“ și trimite, pentru amănunte, la Plinius, la care apare sub numele de *rana marina*, și la Cicero, *De natura deorum*, 2, 125.

Cîteva amănunte, culese de la cei vechi, le găsim la EDSD¹⁹¹: „această broască-de-mare, al cărei nume complet este *bátrachos halieus* — *rana piscatrix*, „broască pescărie“¹⁹², este la *beaudroie*, „pește-undîțar“, *Lophus piscatorius*, seamănă cu broasca terestră prin capul său peste măsură de mare, gura orizontală și despicată, corpul fără solzi acoperit de o piele moale și viscoasă (*molles tergore*)“. Acest pește e și azi numit la Patras *batrachópsaro*, „pește-broască“ sau „broasca-pește“, în Italia *rane piscatrici*, „broaște-pescărite“, iar în Franța poartă, după regiuni, numele de „*le beaudroie*, *le baudreuil*, *le crapaud de mer*, *le grenouille pêcheuse*, *le diable*“¹⁹³.

Pe țărmurile atlantice ale Americii, pe funduri netede între pietre și iarbă-de-mare trăiește pește-broască; pielea sa nu are solzi¹⁹⁴. Cît despre *pește-undîțar*, mai sus amintit, populează toate mările europene din nordul Atlanticului și pînă în Marea Neagră, dar se înfîlnește mai ales în Mediterana.

51. Guvidul (lat. *gobius*, gr. *kobiós*) e „lunecos și nevătămător cuiva prin spina dorsală“, *lubricus et spina nocuus non gobius ulli* (v. 130). La Iuvenalis și Ausonius, îl găsim sub forma *gobio*, -onis, iar la Plinius și Martialis- *gobius*, -ii¹⁹⁵. La Aristotel, îl întâlnim și ca pește de mare, litoral și saxatil, dar și ca pește de

¹⁸⁶ C. S. Antonescu, *op. cit.*, p. 162—163.

¹⁸⁷ *Nat. Hist.*, 32, 152.

¹⁸⁸ *Istoria Animalelor*, 1, 5, 489 b.

¹⁸⁹ EDSD, p. 63, v. 126.

¹⁹⁰ Capponi, vol. II, p. 553—554.

¹⁹¹ *Op. cit.*, p. 63; Capponi, p. 554—558.

¹⁹² *Nat. Hist.*, 9, 143.

¹⁹³ EDSD, p. 63.

¹⁹⁴ *Lumea animalelor după Brehm*, p. 283.

¹⁹⁵ Quicherat, s.v. *gobius*.

riu¹⁹³. Theophrast și, după el, Plinius¹⁹⁷ plasează guvizii în Pont(ul Euxin), considerându-l, deci, o varietate pontică, printre peștii obișnuiți ai mării, *peculiares maris*¹⁹⁸.

E un pește des întâlnit în Marea Neagră (v. C. S. Antonescu, o.c., p. 135).

52. Calmarul (lat. *lolligo/loligo*, -inis f.) „poartă în corpul său alb ca neața un lichid otrăvitor de culoare neagră“, *nigrum niveo portans in corpore virus* (v. 131). E al treilea cefalopod menționat de Ovidius până acum, în afară de caracatiță (*polypus*, v. 32, supra: nr. 5) și sepie (v. 19, supra: nr. 2). Ca și acestea, e o moluscă marină, având forma unui buzunar flasc de culoare arămie-roșcată pe fața superioară și albă pe cea inferioară, de unde și antiteza ovidiană (*nigrum niveo*). Ca și semenele ei, sepie și caracatiță, *lolligo* împoașcă un fel de „cerneală“ neagră, un lichid otrăvitor, cum spune Ovidius, cu care colorează apa, creînd un fel de ecran protector în spatele căruia se camuflează și poate scăpa de adversar. În legătură cu acest procedeu de autoapărare, Plinius¹⁹⁹ atrage atenția că și calmarul și sepie, „în momentul cînd simt că sînt surprinse, răspîndesc în jurul lor o negreală (*atramentum*), pe care o au în loc de sînge (!) și se ascund în apa astfel înnegrită (*infuscata aqua*). Satiricul Horatius²⁰⁰, folosește în mod figurat referința la lichidul otrăvitor ejectat de această moluscă: „asta e otrava calmarului negru“, *hic nigrae succus lolliginis*. Există și calmar de dimensiune mai mică, *lolliguncula*²⁰¹.

În Marea Neagră nu există acest cefalopod.

53. Porcul-de-mare (lat. *sus*, gr. *hys*) e un pește „agresiv“, *durus*, cum îl caracterizează Ovidius (v. 133). Urmîndu-l pe Archestratos²⁰², numele i s-ar datora faptului că rămă pămîntul cu botul. În latină există și un diminutiv: *suillus*, „porcușorul“, precum și *porcus marinus*. Astfel, Isidor din Sevilla²⁰³ vorbește de „porcii marini“ (*porci marini*) care, în popor, sînt numiți și porcușori (*suilli*), fiindcă, în timp ce își caută hrana, rimă (*fodiunt*), sub ape, pămîntul întocmai ca porcul (*more suis*). *Porcus marinus* și diminutivul *porculus marinus* l-ar desemna pe marsuin care grohăie și e numit de italieni *porco marino*, iar de francezi *cochon de mer*²⁰⁴. Pentru Capponi²⁰⁵, *duri sues* din versul lui Ovidius ar putea fi, așa cum traduce el, „feroci pești balestra“, pentru Richmond sînt „file-fish“, iar pentru Cotte: *orbis porcus orihagoriscus*, „la mole ou poisson lune“²⁰⁶.

Despre porcul-de-mare din apele noastre, *Scorpaena porcus*, specie adaptată cu totul Mării Negre, v. C. S. Antonescu, o.c., p. 154.

54. Carida (lat. *caris*, *idis* f., gr. *karis*) e „încovoiată“, *sinuosa caris*: astfel de atribut îi dă Ovidius, pentru că, într-adevăr, are spinarea recurbată. După Aristotel²⁰⁷, asemenea crustacei sînt de patru feluri: langusta (*kárabos*), homarul (*astakós*), crevetele sau carida (*karis*) și crabul (*karkinos*); tot Aristotel subîmparte astfel familia carizilor: *kyphai*, „cocoșății“, — care ar explica, într-un fel, epitetul *sinuosa* dat de poetul roman — *kérangones* și *to kíkron génos*.

Și azi, pe tărîmul nostru, peștele e cunoscut sub numele de caridă (pl. carizi) sau garidă (pl. garizi), după neogr. *karida*.

55. Măgărușul-de-mare (lat. *asellus marinus*, gr. *ónos* și *óniskos*) e considerat de Ovidius, „nedemn de un nume atît de înjositor“, *tam deformi non dignus*

¹⁹³ *Istoria Animalelor*, 8, 15, 11 (guvidul de mare) și 8, 20, 4 (guvidul de riu).

¹⁹⁷ *Nat. Hist.*, 9, 117.

¹⁹⁸ *Ibid.*, 32, 146.

¹⁹⁹ *Nat. Hist.*, 9, 84.

²⁰⁰ *Sat.*, 1, 4, 100.

²⁰¹ Plaut, *Casina*, 2, 8, 57. Lysidamus îl trimite pe Olympio să cumpere din piață „scpioare, stridii, calmari din cei micuți“ (trad. N. Teică).

²⁰² Citat de Athenaios, 326 f.

²⁰³ *Origines*, 12, 6, 12.

²⁰⁴ EDSO, p. 64—65.

²⁰⁵ Capponi, p. 571—574.

²⁰⁶ Citată de EDSO, p. 65.

²⁰⁷ *Istoria Animalelor*, 4, 2, 1 și urm.

nomine asellus (v. 133). Cine-i... acest măgăruș al apelor marine? Alfăm de la Plinius²⁰⁸ că sînt două soiuri diferite și ca formă și ca gust: unul mic, *callaris*, de calitate inferioară (*asellorum generis pessimus*), și altul, *bacchus*, o varietate ceva mai prețuită, care se prindea în largul mării, la adînc. Pentru romani constituia un fel de mîncare apreciată în care intrau, după rețeta păstrată de Apicius²⁰⁹, pe lingă carnea friptă de asellus, cîrnați de porc, ficăței de pui, actinii, stridii și brînză proaspătă²¹⁰. Athenaios afirmă: „Eu însumi am privit în riul Arethusa, care curge prin Chalcis, — poate și cei mai mulți dintre noi au făcut așa — și am zărit *chestre* [pești numiți „măgăruși“] ce pot fi prinse cu mîna“²¹¹.

Ihtiologul român Sergiu Cărăușu²¹² vorbește de un *Asellus aquaticus*, nu marinus care însă face parte dintre crustaceele superioare (*Isopodae*). Ar fi, după *caridă* (*supra*- nr. 54) și după cei care acceptă lecțiunea *cancer* în loc de *conger/gonger* (*supra*- nr. 36) al treilea crustaceu amintit de poet în poemul său.

56. **Sturionul** (lat. *acipenser* și *acipensis*, gr. *akipésios*), căruia Ovidius i se adresează ca unei persoane (v. 134), e un pește cunoscut doar în ape străine: *tuque*, *peregrinis acipenser nobilis undis*! Doi pești sînt prezentați de poet în cuvinte elogioase și asemănătoare: *elops* v. 96 — *supra* 12: (*sturionul mic*) și acum *acipenser*, *sturionul comun*, obișnuit. Iată în ce paralelism, numai că în versuri situate la distanță, sînt menționați cei doi pești de elită: *et pretiosus elops nostris incognitus undis* și *tuque, peregrinis acipenser nobilis undis*: unul e prezentat ca „necunoscut în apele noastre“ (*elopsul*), celălalt dimpotrivă ca „bine cunoscut“, *nobilis*, în apele străine (*acipenserul*). Reținem că ambele varietăți sînt, prin urmare, străine de apele cărora poetul le acordă precizarea că sînt *undae nostrae*. O identificare a celor două specii a fost făcută de EDSD²¹³. Bazîndu-se pe Plinius²¹⁴ care preciza că „uni îl numesc *elops*, pe *acipenser*“ și că Athenaios²¹⁵ îi reproșa lui Apion că îi confunda pe cei doi pești, ajunge la concluzia că, în timp ce *acipenser* e „sturionul obișnuit“ (l'esturgeon comun, denumit științific *Acipenser sturio* L) care, în prezent, e cunoscut în Meditera occidentală pînă la Sète, în golful Lyon, *elops* ar fi „micul sturion“ (le petit esturgeon ou le sterlet), denumit științific *Acipenser Rhutenus* L., cega, (cunoscută la noi), care aparține Mediteranei orientale și Mării Negre. Pentru antichitate, însă, reținem că amîndouă varietățile — și *elops* și *acipenser* erau străine de apele, la care se gîdea Ovidius: Adriatica, Ionica, Tireniana, mări ce înconjoară peninsula italică — și, dimpotrivă, cunoscute ca existente în ape străine, „depărtate de Italia“: Mediterana răsăriteană, Egeea, Propontida, Pontul Euxin. Ambele varietăți piscicole se bucură de epitete excepționale, nefolosite în legătură cu alți pești: *pretiosus elops* și *nobilis acipenser*. Carnea delicioasă a acestor doi pești era cunoscută și prețuită de cei vechi. Plinius²¹⁶ afirmă că „mulți i-au acordat *elopsului* cea mai de seamă distincție în ce privea savoarea cărnii sale“, *helopi palmam saporis inter pisces multi dedere*. Și alți scriitori ai antichității (Ennius, Varro, Aulus Gellius, Athenaios, Columella) apreciau *elopsul*, în vreme ce Macrobius, în *Saturnalia*, arată cit era de prețuită carnea de *acipenser*²¹⁷.

²⁰⁸ *Nat. Hist.*, 9, 61; 32, 146.

²⁰⁹ *De re coquinaria*, II, 3, 140.

²¹⁰ EDSD, p. 65, v. 133.

²¹¹ *Ospățul înțelepților*, 8, 3.

²¹² S. Cărăușu, *op. cit.*, p. 118.

²¹³ *Op. cit.*, p. 52, v. 96 (*elops*).

²¹⁴ *Nat. Hist.*, 9 60.

²¹⁵ Athenaios 294 f; Apian, personaj din *Ospățul înțelepților*.

²¹⁶ *Nat. Hist.*, 32, 153.

²¹⁷ Macrobius, *Sat.*, III, 16 1—8.

LE POÈME HALIEUTICON D'OVIDE

IOAN MICU

Résumé

Les livres ont leur destinée, *habent sua fata libelli*, d'après l'aphorisme du poète grammairien *Terentianus Maurus*. On peut dire la même chose en ce qui concerne le poème d'Ovide, les *Halieutiques*, *Halieuticon (libellus)* ou *Halieutica*, deux formes qui désignent la même oeuvre ovidienne.

Mise en doute sous l'aspect de son appartenance à l'oeuvre de l'exilé, le poème déjà nommé est arrivé, avec le temps qui passe, qu'il soit de plus en plus au centre des préoccupations des chercheurs dans le domaine de la philologie classique, et non seulement pour le philologue mais aussi pour les naturalistes, en espèce pour les ichtyologistes, car le poème dont nous venons de parler mérite l'intérêt particulier, l'attention spéciale qu'on a lui donné non seulement chez nous, mais dans les autres pays de l'Europe. Par exemple, dans l'entre temps, dans la dernière trentaine, ont paru : a Torino, en 1956, *P. Ovidii Nasonis Halieutica* de F. W. Lenz ; a Londres, en 1962, *The Halieutica ascribed to Ovid* ; a Leiden, en 1972, *P. Ovidii Nasonis Halieuticon* (Coll. Roma Aeterna) en deux volumes qui totalisent plus de six cent pages (615), et en fin a Paris, en 1975, les *Halieutiques*, texte établi, traduit et commenté par E. De Saint-Denis, professeur honoraire à la Faculté des Lettres de Dijon, avec lequel j'ai eu l'honneur d'être en correspondance par la communauté de nos préoccupations en ce qui regarde ce poème d'Ovide.

Chez nous ont paru, jusqu'à présent, trois traductions ; moi-même j'ai donné une version roumaine en hexamètres dactyliques et un commentaire que j'ai publié à Constantza, dans la revue *Tomis*. Des ichtyologistes roumains se sont occupé, mais en passant : de ce poème : le docteur M. T. Gomoiu (dans le *Guide pour la connaissance de la flore et la faune marine du littoral roumain de la Mer Noire*, Agigea, 1976) et l'ingénieur Gheorghe I. Manea (dans son volume sur *Les esturgeons/Acipenseridae*, taxonomie, biologie, culture et aménagements pour les esturgenos). Parmi les écrivains ont abordé cette problématique : Ovidiu Drimba (dans *Ovidiu, poetul Romei și al Tomisului*, Ed. Tineretului, 1960, p. 305—306) et Romulus Zaharia (dans *Semnul delfinului*, Ed. Eminescu, Buc., 1976, passim).

En quelques mots nous pouvons dire, faisant la somme de ce que nous avons parlé jusqu'ici, qu'on peut signaler un véritable essor en face de ce petit poème pas suffisamment pris en considération jusqu'à nos jours.

L'oeuvre d'Ovide ne se résume pas, comme nous le savons, aux poèmes intégralement conservés. Les unes se sont perdues presque en totalité ; des autres nous n'avons pas que des fragments, comme s'est passé avec les *Halieutiques*, oeuvre de vieillesse de l'exilé. De Plinius l'Ancien, qui a cité Ovide et son poème halieutique deux fois dans sa *Naturalis Historia* (32, 152) nous savons qu'il a écrit cette oeuvre à Tomis (*in Ponto*) et pendant les dernières années de sa vie (*supremis suis temporibus*), car c'est la mort du poète, survenue en 17/18 année de notre ère, qui a interrompu la réalisation intégrale de cet *opusculum*, qui nous intéresse beaucoup, car il s'agit non seulement des poissons de la Méditerranée, mais aussi du Pont Euxin. Plinius, qui a connu les *Halieutiques* d'Ovide, les a consultées et a tiré de cette oeuvre des notes pour son *Histoire Naturelle*, affirme, par ses mots, l'indubitable paternité ovidienne de ce poème infortuné, comme son auteur : *Mihi videntur mira, quae Ovidius prodidit piscium ingenia, in eo volumine quod Halieuticon inscribitur* (32, 2). Il me semble éblouissant ce que Ovide nous a dévoilé en ce qui concerne le naturel de poisson, dans ce poème qui porte le titre d'*Halieuticon*.

Quoique ce poème est arrivé jusqu'à nos temps avec toute une série de lacunes, les 134 des vers du poème nous permettent à faire toute une série de concluantes réflexions. En premier lieu l'auteur du poème semble qu'il se soit

proposé un parallèle entre les créatures terrestres et marines, en démarrant fu fait que la nature a donné à tous les animaux très petits et des êtres plus grands qui se nourrissent avec les premiers. Le poète s'occupe d'une zone, dirai-je, littorale, où ces créatures marines trouvaient les conditions biologiques de développement et de prolifération. Ils sont mentionnés quelques variétés de poissons difficiles à identifier, mais pas impossibles. Elles peuvent être, d'après mon opinion, ou des espèces déjà disparues de la Mer Noire, ou avec des noms locaux, toujours getiques, inconnus dans le vocabulaire ichthyologique.

Parmi les termes dénominatifs des poissons, ceux en grec constituent la majorité et ceux en latin sont en nombre plus réduit. Notre impression est que, même sous le nom latin de quelques espèces de poissons, il est possible, d'être dissimulées des dénominations autochtones des poissons, dénominations fréquentes assurément chez nos aïeux les Geto-Daces, dont le poète même soutenait que, à Tomis, ils étaient plus nombreux que les Grecs : *Quippe simul nobis habitat discrimine nullo barbarus, et tecti plus quoque parte tenet* (Tr., V, 10, 29—30). Voici quelques noms latins de poissons du texte ovidien sous lesquels nous supposons des termes indigènes : *Lupus, Boves, Saxatilis, Faber, Umbrae, Merulae, Sues, Asellus*... Voilà pourquoi nous croyons que le poème dédié par Ovide à la pêche puisse susciter d'autres problèmes extrêmement intéressants.

À ce qu'il paraît, la productivité de la pêche dans l'Antiquité, sur notre littoral, était appréciable, ainsi comme il résulte de l'inscription de *Flavius Sabinus*, découverte à Histria (v. V. Pârvan, *Le commencement de la vie romaine à l'embouchure du Danube*, Bucarest, 1923, p. 78—79) d'où il ressort que „à peu près le seul revenu de la cité était celui du poisson salé“. À Tomis, aussi bien qu'à Histria et dans les autres habitats pontiques, les hommes pratiquaient la pêche. Ils étaient ici beaucoup de pêcheurs et de négociants de poisson, à qui, sans doute, le poète pouvait s'adresser et s'informer directement, en grec ou dans la langue getique qu'il savait, en ce qui regarde la faune marine du Pont Euxin et même lacustre, car il y avait toute une série de lacs littoraux. En ce qui concerne la pêche à Tomis et dans les eaux qui, au nord et au sud de la cité milésienne de Tomis, baignaient le littoral, Ovide a trouvé aussi des sources d'information très riches dans les écrits des Grecs et des Romains qui avaient rapport au sujet du poème des *Halieutiques*.

L'étude du fragment conservé de l'*Halieuticon* nous fait croire que, dans la première partie du poème, il s'agissait de diverses animaux aquatiques et de leur manière de vivre, étant réservée à la pêche et aux différents techniques de pêcheur la deuxième partie du poème. Après qu'il s'est occupé dans les premiers hexamètres, 1—81, des animaux terrestres et aquatiques en parallèle, sous le rapport du façon et de la conservation de leur vie, le poète passe, avec le vers 82, de la chasse à la pêche. Il ne semble pas être le partisan de la grande pêche. Il laisse à la volonté de chacun faire la choix entre un lieu et l'autre (v. 85), à savoir le plus indiqué par l'utilité (v. 85—91). Deux étaient les modalités de la pêche pratiquée sur le littoral pontique et qui sont mentionnées par Ovide : avec la ligne et avec le filet de pêche. Le poète précise qu'ils sont impropres à la pêche les lieux où poussent des herbes marines et des algues qui flottent au fond de l'eau et qui provoquent des difficultés aux filets des pêcheurs (v. 90—91). Dans un vers (92), Ovide qui s'était familiarisé, pendant son exil, avec l'étendue des eaux euxiniques constate que les poissons ne se tiennent pas aux mêmes endroits : *Discripsit sedes varie Natura profundi, nec cunctos una voluit consistere pisces* (v. 92—93). En effet, la Nature, que le poète la personnifie, a fait que la profondeur des mers soit variée et a rangé aussi que les poissons ne vivent pas ensemble. Arrivé ici le poète Ovide fait passer devant nos yeux plusieurs variétés de poissons. On dirait qu'il fait une sorte de classification : les uns, qui aiment le large (*gaudent pelago*, v. 94), par exemple : les scombres, les boeufs, les lipures etc., puis les autres, qui passent leur vie après des écueils, où se plaisent à vivre dans les herbes et le sable, comme le scare, le ména, le lamyros, le smaris etc. et enfin d'autres et d'autres, comme le gobi, le calmar, les porcs de mer, l'asseullus et l'acipenser, „fameux même sur les bords étrangers“.